

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА
ФРАНКА**

Історичний факультет

Кафедра соціології

Пояснювальна записка

до магістерської роботи

(освітнього ступіня)

на тему **Охорона культурно – історичної спадщини в контексті
політики транскордонного співробітництва**

Виконав: студент 6 курсу, групи Ісс - 61
спеціальності 8.03010101 Соціологія

(прізвище та ініціали)

Керівник _____

(прізвище та ініціали)

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

Львів - 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	.....
РОЗДІЛ 1 ПРОГРАМИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНО–ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	.....
1.1.Охорона об’єктів культурно – історичної спадщини як одна з складових частин програми транскордонного співробітництва.....	.....
1.2.Об’єкти культурно-історичної спадщини, які охороняються програмою транскордонного співробітництва.....	.....
1.3.Соціологічна концептуалізація транскордонного співробітництва.....	.....
Висновки до розділу 1.....	.....
РОЗДІЛ 2. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОГРАМИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНО – ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ.....	.....
2.1 Актуальні виклики які стоять перед програмою транскордонного співробітництва у сфері охорони культурно – історичної спадщини.....	.....
2.2 Проекти програми транскордонного співробітництва у сфері охорони культурно – історичної спадщини, які вже реалізовані в Україні	.....
2.3 Індикатори та методи МіО ефективності Програми транскордонного співробітництва у сфері охорони культурно – історичної спадщини.....	.....
Висновки до розділу 2.....	.....
ВИСНОВКИ.....	.....
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	.....

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Вступ людства в епоху глобалізації несе з собою серйозну загрозу посилення нерівності, знеособлення цілих культур і способу життя, зміни або зникнення національних культур, зростання нетерпимості, конфліктності та міжнаціональних суперечностей. З іншого боку, з'являються нові можливості для розвитку транскордонного співробітництва. Ці тенденції актуалізують привернення уваги не тільки вчених, але і суспільства до питань збереження культурної спадщини, а також до проблем взаємодії туризму і культури, туризму і охорони культурної різноманітності, туризму та міжкультурного діалогу.

Культурний туризм, відмінний від інших вид туризму, що враховує культури інших народів. Назва «культурний», «культурно-пізнавальний» або «пізнавальний» туризм, відповідаючи англійському терміну «cultural», визначають один і той же вид туризму, метою якого в широкому сенсі є пізнання національної культури країни відвідування. У XXI ст. культурний туризм стає одним з пріоритетних напрямків міжнародного, транскордонного співробітництва. Культурний туризм – інструмент для моральної та інтелектуальної солідарності людства, впровадження принципів толерантності в суспільстві, тобто повазі, прийняттю і правильного розуміння різноманіття культур нашого світу. У даному контексті культурний туризм це механізм та інструмент зближення народів, запобігання нетерпимості та конфліктності, виховання толерантності та поваги

В євроінтеграційних процесах, транскордонне співробітництво стає важливим інструментом міжнародного співробітництва та сталого соціально-економічного розвитку України, користуючись зв'язками прикордонних областей із сусідніми прикордонними регіонами країн ЄС для підвищення економічного рівня українських регіонів, створюючи нові напрямки і можливості для вдалого ведення бізнесу та співпраці, покращення екологічної ситуації, розширюючи межі самостійності місцевих органів влади та зміцнюючи місцеву демократію. Транскордонне співробітництво в Україні

розвивається з такими країнами як: Польща, Румунія, Словаччина та Угорщина, з тими країнами з яким є спільна лінія кордону (1390 км) на міждержавному рівні, регіональних та місцевих органів влади, а також на рівні територіальних громад що потребує координації та державної підтримки. Наразі розвиток транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС здійснюється на базі правових норм національного та європейського законодавства, Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки, Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Європейської політики сусідства та чотирьох програм Європейського інструменту політики сусідства на 2016-2020 рр. («Україна-Польща-Білорусь», «Україна-Словаччина-Угорщина-Румунія», «Україна-Румунія», «Басейн Чорного моря»), Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону, міждержавних угод з Польщею, Румунією, Словаччиною, Угорщиною.

За останні роки змінюється ставлення в нашій державі до культурної спадщини, її сприймають не просто як об'єкт, а як актив, який міг би привабити туристів, та фактор розвитку місцевої економіки та туризму. Інтерес до культурної спадщини як до інструменту місцевого економічного розвитку. Критичний стан та відсутність єдиних публічних реєстрів культурної спадщини, це перша проблема на яку слід звернути увагу у данному питанні ще однією проблемою для всіх регіонів України є акцент центральних органів влади на охороні й відновленні пам'яток національного значення, в той час як місцева спадщина залишається поза увагою профільних державних органів та місцевої влади. Це відбувається через брак фінансування в останніх. Водночас часто бракує професійності та зрозумілих механізмів роботи, на тлі незацікавленості громадськості та пасивному ставленні бізнесу. Успішних прикладів украї мало і вони є радше винятком, ніж наслідком загальнодержавної політики. Тому метою цього дослідження є формування цілісного уявлення про можливості фінансування культурної спадщини для місцевих органів влади та громадськості.

Стан наукової розробленості проблеми. Науковому дослідженню проблематики транскордонного співробітництва у сфері культурно-історичної спадщини присвячені роботи П.Беленького, О.Богородецької, В.Борщевського, В. Будкіна, М. Буффона, С. Гакмана, В. Гоблик, І. Артџомова М. Долішнього, В.Засадко, К.Куцаб-Бонк, М. Білль, М.Лендџел, В.Марковича, Н.Мікули, В.Реутова, Є.Рябініна, Р.Садовскі, І.Студеннікова, Т.Коморніцкі, С.Устича, Ю.Цибульської, Є.Кіш та ін.

Соціологічна концептуалізація роботи формується на теорії кордонів і транскордонних процесів С. Устича, яка полягає у врахуванні складної взаємодії різних факторів, пов'язаних із перетином державного кордону. Данна концепція дозволяє чітко зрозуміти поняття транскордонних процесів а також транскордонних потоків із іншими усталеними поняттями, які характеризують кордони і пов'язані з цим процесом явища. Для того щоб чітко відобразити сутність сучасних транскордонних процесів, слід керуватися методологією, тобто сукупністю способів, операцій, прийомів, призначених для системного теоретичного і практичного освоєння соціальної дійсності. З іншого боку, у постмодерністських концепціях особлива увага надається соціальним переміщенням у глобальному просторі. Звідси, особлива увага соціологів звернена на процеси соціальної мобільності, безпеки кордонів, інституціалізації міждержавних взаємодій в межах транскордоння. Соціологічний аналіз кордонів сьогодні зосереджується на транскордонних взаємодіях як на практиках мобільності та відповідних інструментах контролю. Окремі дослідники фіксують у цей період «культурний поворот» у дослідженнях міграції та транскордонних явищ (А. Лефевр, Л. Малкі, М.Кастельс, А. Г. Франк, М.Фуко та ін.).

Більшість досліджень з цієї проблематики фокусують свою увагу на конкретних прикордонних територіях, практичній діяльності євро регіонів, окремих, загальних тенденціях або окремих механізмах розвитку транскордонного співробітництва, що потребують уточнення та детального дослідження механізмів державного управління в сфері транскордонного

співробітництва з країнами ЄС в умовах посилення євроінтеграційних процесів та імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що обумовило мету та завдання дослідження.

Метою дипломної роботи є формулювання науково-методичних основ удосконалення інструментів державного управління та удосконаленню транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС рекомендацій щодо діяльності органів державного управління та місцевого, а також практичних рекомендацій для самоврядування для посилення результативності транскордонного співробітництва, ефективнішого соціально-економічного розвитку прикордонних територій, інтенсивнішого розвитку інтеграційних процесів Україна – ЄС, імплементації Угоди про асоціацію.

Згідно з метою було поставлено наступні задачі:

- провести аналіз розвитку транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС та розробити стратегію його подальшого розвитку в умовах реалізації Угоди про асоціацію;

- дослідити функції, цілі, механізми, принципи державного управління у сфері транскордонного співробітництва у сфері культурно – історичної спадщини;

- ознайомитись з європейським досвідом управління транскордонним співробітництвом у сфері культурно – історичної спадщини та способами його імплементації в Україні;

- проаналізувати організаційний, фінансовий, економічний, інформаційний, нормативно-правовий механізми державного управління розвитком ТКС між Україною та країнами ЄС у сфері збереження культурно – історичної спадщини та запропонувати шляхи їх покращення;

- вивчити розвиток єврорегіонів як форми транскордонного співробітництва у сфері збереження культурно – історичної спадщини та запропонувати шляхи оптимізації їх державної підтримки;

- створити практичні рекомендації для органів місцевого самоврядування та державної влади щодо впровадження форм транскордонного співробітництва

у сфері збереження культурно – історичної спадщини між Україною та країнами ЄС, підвищення конкурентності прикордонних територій, реалізації транскордонних проектів.

Об'єктом дослідження є механізми та інструменти державного управління транскордонним співробітництвом у сфері збереження культурно – історичної спадщини.

Предметом дослідження є удосконалення та створення нових механізмів та інструментів державного управління розвитком транскордонного співробітництва у сфері збереження культурно-історичної спадщини між Україною та країнами ЄС.

Методи дослідження: ознайомлення з нормативно-правовою базою щодо питань фінансування, збереження і регулювання місцевої культурної спадщини; аналіз практичних і теоретичних питань, у наукових публікаціях дослідників і звітах практиків сфери збереження культурної спадщини; систематизація діючих в Україні моделей фінансування місцевої культурної спадщини у розрізі обсягів, ефективності і структури понесених витрат; узагальнення виявлених проблем у фінансуванні місцевої культурної спадщини та можливостей їх вирішення.

Наукові висновки та теоретичні положення дослідження фактично доведені до рівня конкретних пропозицій і практичних рекомендацій для використання у практиці державного управління в сфері транскордонного співробітництва у сфері збереження культурно-історичної спадщини.

Мета та завдання дослідження зумовили структуру дипломної роботи, яка складається зі вступу, двох дослідницьких розділів та висновків до них, загального висновку, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. ПРОГРАМИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНО - ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

1.1. Охорона об'єктів культурно- історичної спадщини як одна з складових частин програм транскордонного співробітництва

В науковій літературі культурна спадщина часто визначається як «сукупність всіх духовних і матеріальних культурних досягнень людства, його історичний досвід, соціальний капітал, що зберігається в національній пам'яті». Сучасне розуміння культурної спадщини – включає в себе тільки пам'ятки культури та історії, а й навколишнє середовище, унікальні історико-ландшафтні території. У сучасному світі культурна спадщина – її стратегічний ресурс, це не тільки феномен духовності, але й потенційний чинник економічного розвитку країни.

Культурна спадщина – це свого роду бренд країни, від якого залежить як внутрішній, так і зовнішній образ суспільства, його сприйняття міжнародною спільнотою. З іншого боку, культурна спадщина – це:

- культурний потенціал регіону (держави), що виражений, передусім, в історичній спадщині;
- унікальна матеріалізована історія країни, свідчення культурного багатства й глибини національної історичної пам'яті;
- економічний потенціал, який приносить користь національній економіці, передусім, за рахунок культурного туризму.

Транскордонні регіони мають особливий потенціал для використання спільної ресурсної бази, створення спеціальних програм та проєктів. На сьогоднішній день деякі регіони України беруть участь у чотирьох програмах транскордонного співробітництва в рамках Європейської політики сусідства на 2016-2020 рр.: «Україна-Польща-Білорусь» (175,8 млн. євро), «Україна-

Словаччина-Угорщина-Румунія» (73,9 млн. євро), «Україна-Румунія» (60 млн. євро) і «Басейн Чорного моря» (39,1 млн. євро) [3].

Загальне фінансування в рамках цих програм - 350 млн. євро для всіх країн-учасників. На кордонах держав-членів Євросоюзу та України створені і діють єврорегіони: «Карпатський єврорегіон», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», «Буг» до складу яких входять Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Волинська, Одеська та Чернівецька, області України. Специфічним регіоном є Одеська область яка входить до регіону «Чорне море».

Польсько-білорусько-українська прикордонна територія особливо багата на ландшафти та природні ресурси, з відносно низьким рівнем забруднення. Більша частина даної території розташована в області так званих «зелених легенів Європи». Ділянки, розташовані на території Програми становлять значну частку (всього 31 тис км² у прикордонній зоні) Європейської Екологічної Мережі (European Environmental Network) NATURA 2000.

Від 1% до 62% загальної території охоплених Програмою субрегіонів складають заповідні території найбільша частина розташована на території польської сторони. Добре збережені природними ресурси, мальовничі ландшафти та багата культурна спадщина території програми створюють сприятливі умови для розвитку різних форм туризму (включаючи агро- і екотуризм, сра і здоровий спосіб життя, паломництво).

Незважаючи на низький рівень забруднення навколишнього середовища, особливо повітря, Інфраструктура захисту навколишнього середовища є досить нерозвиненою. У багатьох населених пунктах немає каналізації та очисних споруд. Бракує також сучасних системи збору, складування та утилізації відходів. На території програми не тільки присутній високий рівень виникнення пожеж, але можлива небезпека повеней через відсутність відповідного захисту від них. Попри це природні ресурси даного регіону являють собою сприятливу передумову для подальшого розвитку економіки без ризику для навколишнього середовища і здоров'я населення. Існуюча

інфраструктура вимагає розширення та вдосконалення. Про необхідність охорони навколишнього середовища, слід постійно підвищувати рівень обізнаності людей, які проживають на території прикордонної зони. У зв'язку з специфічними географічними характеристиками даного регіону (прикордонні лісові масиви, річки та заповідні зони) проблеми, пов'язані із захистом навколишнього середовища можуть бути вирішені лише внаслідок раціональної співпраці місцевих органів влади та програм транскордонного співробітництва.

Програма транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна 2007-2022, в рамках Європейського Інструменту партнерства та добросусідства (ENPI), продовжує співпрацю в прикордонних зонах трьох країн, яке раніше було розроблено Програмою Добросусідства Польща-Білорусь-Україна INTERREG III A / TACIS CBC 2004-2006 роки (Програма Добросусідства) [2,7,11].

Управління Програмою Добросусідства здійснювалось під патронатом Міністерства регіонального розвитку Польщі, в Польщі створено Спільний Технічний Секретаріат Програми. На всіх етапах реалізації та управління Програми Добросусідства здійснювалась співпраця з білоруськими та українськими учасниками. Незважаючи на відмінності в джерелах фінансування проектів з фондів ERDF і TACIS, на Території Програми було створено багато спільних проектів чітко вираженого транскордонного характеру.

ЄІСП передбачає впровадження Програми Прикордонного Співробітництва, в рамках якої на країни-учасниці поширюються ті самі правила і вони мають рівний доступ до спільного бюджету. В рамках Програми Добросусідства підтримуються спільні проекти в різноманітних галузях в рамках трьох пріоритетів: конкурентоздатність прикордонних територій через модернізацію та розвиток прикордонної інфраструктури, включаючи безпеку на кордонах Європейського Союзу та технічна допомога людський капітал та інституційне прикордонне співробітництво [11,23].

Висновки для Програми ЄІСП (ENPI):

- Програми Добросусідства впроваджують проекти в сферу культури, захисту навколишнього середовища, інфраструктури, розвитком людського капіталу, туризму, та місцевих ініціатив. Проекти сприяли встановленню нових зв'язків між прикордонними регіонами та подоланню перешкод у налагодженні транскордонних відносинах. Роль правонаступниці Програми Добросусідства зміцнити і розвинути досягнення цієї програми.

- Прискорити та покращити впровадження Програми ЄІСП можливі лише завдяки децентралізації управління та спрощення процедур.

- Залучити ширші кола потенційних учасників та забезпечення участі більшої кількості бенефіціарів з Білорусі та України (на основі співфінансування) може сприяти вціленню значно більшої кількості спільних транскордонних проектів.

- Впровадження великих інвестиційних проектів, можливе лише через збільшення розмірів грантів.

- Заходи та пріоритети не мають бути поділені на інвестиційні і не інвестиційні, так як це може завадити створенню багатьох цікавих проектів.

- Акцентувати увагу на децентралізації системи управління, особливо для мікропроектів (проекти вартістю до 50 000 EUR).

До 2004 року проекти на східній прикордонній території Польщі в рамках програми PHARE - Програми для Східного Кордону Польщі, започаткованої у 1997 році Програма функціонувала як частина Національної Програми PHARE. Фінансування, в основному спрямовалось на зміцнення безпеки на східному кордоні Польщі.

Програма включала більше елементів, пов'язаних здебільшого з прикордонним співробітництвом, в тому числі великі інфраструктурні проекти на східному кордоні Польщі, а також наступне:

- Фонд малих проектів під керівництвом Єврорегіонів: Карпатський, Буг, Німан, Біловезька Пуща - невеликі проекти з підтримки місцевих ініціатив транскордонного характеру. Більшість проектів були спрямовані на транскордонне співробітництво в сфері культури і туризму.

- Фонд малих інфраструктурних проектів під керівництвом Єврорегіонів: Карпатський, Буг, Німан, Біловезька Пуща - що підтримував заходів невеликі інфраструктурні проекти (при переході кордону), пов'язаних з туризмом, захистом навколишнього середовища, культурним співробітництвом та економічним розвитком.

- Фонд інфраструктурних бізнес проектів під керівництвом Єврорегіонів: Карпатський, Буг, Німан, Біловезька Пуща - сприяв розвитку транскордонного співробітництва між польськими організаціями, розташованими на східному кордоні та їхніми закордонними партнерами [8,19,25].

З 1996 р Програма TACIS CBC стала важливим джерелом фінансування технічної допомоги ЄС для Білорусі та України. Розподіл коштів по секторам (бюджети 1996-1999): 42% на прикордонній мережі, включаючи програму управління кордонами, 55% для захисту навколишнього середовища і 3% для TACIS CBC підтримки невеликих проектів. Протягом 1996-2003 років допомога була надана в рамках трьох пріоритетів: прикордонна інфраструктура, довкілля та розвиток прикордонних регіонів.

Проект Польсько-українське Агентство Прикордонного Співробітництва: Разом до Майбутнього було реалізовано в рамках Програми TACIS CBC. Результатом проекту стало створення стратегії розвитку прикордонних регіонів (двох польських: Любельського і Підкарпатського, і двох українських: Львівської та Волинської) на 2005 - 2015 р.р. Метою стратегії є визначення сфер двостороннього та багатостороннього транскордонного співробітництва. В рамках іншої проекту, що фінансується Програмою TACIS CBC на базі Брестського обласного виконавчого комітету, був створений Транскордонний Інфоцентр в Бресті (Brest Transboundary Info Centre).

Метою створення і функціонування центру є сприяння розвитку транскордонного співробітництва між Білоруссю і Польщею. У процес розробки і впровадження попередніх програм транскордонного співробітництва, були активно залучені чотири Єврорегіону, розташовані на території польсько-білорусько-українського прикордоння, а саме, Німан,

Біловезька Пуща, Буг і Карпатський. Їхні обов'язки входило управління Фондом малих проектів та Фондом малих інфраструктурних проектів в рамках програми PHARE - Програми Польської Східного кордону.

В рамках Програми Добросусідства Євро регіони відповідали за реалізацію інструменту мікропроектів в рамках Пріоритету 2, Заходу 2 - Підтримка місцевих ініціатив. Пріоритети Програми ЄІСП відповідають пріоритетам розвитку Польщі, Білорусі та України, закріплені в основних документах, що стосуються розробки та планування Програми, прийнятими урядами трьох країн, також як і розроблені на регіональному рівні стратегії розвитку регіонів [3].

У Польщі пріоритети Програми відповідають Стратегії національного розвитку та Стратегією національної єдності (National Strategic Reference Frameworks) 2007-2013, у тому числі Оперативній програмі Розвиток Східної Польщі та регіональних оперативних програм. Програма пов'язана із фінансовою Шенгенської угоди щодо поліпшення контролю на нових зовнішніх кордонах ЄС та для формування адміністративних та інституційних структур. Фонд зовнішніх кордонів на польській стороні прикордонного регіону підтримуватиме інфраструктуру пунктів пропуску через кордон, її модернізацію і розбудову, забезпечення необхідним обладнанням, також як і основне та спеціалізоване навчання для службовців прикордонного контролю і офіцерів.

Програма узгоджується із стратегічними документами, прийнятими білоруським урядом Республіки Білорусь: Національна стратегія стабільного соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на період до 2020 р .; Програма соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на період 2006-2020 р.р.

Пріоритети програми узгоджуються зі стратегічними цілями наступних документів, прийнятих українськими органами влади: Державна Програма соціально-економічного розвитку України; Національна Стратегія регіонального розвитку України на 2004-2022 р.р. Законом про транскордонне

співробітництво; Концепція Державної Програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 р.р .; Програмою інтеграції з Європейським Союзом; Планом Дій ЄС-Україна.

Програма узгоджена з такими транскордонними, а також транснаціональними програмами: Литва - Польща; Польща - Словаччина; Угорщина - Словаччина - Румунія - Україна; Литва - Польща - Калінінград; Латвія - Литва - Білорусь; Румунія - Україна - Молдова; Балтійське море
Центральна Європа.

Пропоновані орієнтовні заходи в рамках пріоритету:

- спільні ініціативи та заходи, що стосуються просування і збереження місцевої культури та історії;
- спільні проекти з підтримки, просуванню і збереженню традиційних ремесел і мистецтв;
- спільні проекти з просування туристичних цінностей;
- спільні проекти, що стосуються підготовки та реалізації (освоєння) інвестицій в туристичну інфраструктуру і туристичні послуги, що підвищують використання культурної спадщини в туристичній сфері (напр. велосипедні маршрути, освітні стежки, і т.д.), включаючи додаткову туристичну інфраструктуру, щоб посприяти використанню культурної спадщини (напр. велопробіг, інформаційні покажчики, інфраструктура для людей з обмеженими можливостями і т.д.);
- спільне створення туристичних продуктів, які дотримуються необхідність захисту культурної спадщини;
- стимулювання співробітництва між організаціями в сфері історичної та культурної спадщини (обмін кращими практиками, спільні тренінги та інші відповідні заходи);
- збереження, захист і адаптація або розвиток культурної спадщини в туристичних цілях, а також в соціальних, культурних, освітніх та інших цілях;
- спільне навчання та обмін персоналом з метою збільшення можливостей в сфері управління культурною та історичною спадщиною, розвиток спільних

туристичних продуктів і послуг, маркетинг ресурсів спадщини програмної території та інших відповідних здібностей [16,21].

Пріоритет 2. Просування і збереження природної спадщини Пропоновані орієнтовні заходи в рамках пріоритету:

- спільні ініціативи та заходи, що стосуються просування і збереження природної спадщини;

- спільне створення туристичних продуктів, маршрутів щодо просування і захисту природної спадщини;

- спільний розвиток навичок і співпраці між місцевими і регіональними органами влади в області раціонального збереження та використання природних ресурсів, ландшафтів;

- загальна розробка транскордонних стратегій для збереження та використання природних об'єктів, територій і пейзажів;

- стимулювання співпраці між установами та державними органами в сфері охорони природної спадщини (обмін передовим досвідом, спільні тренінги);

- спільні інвестиції в екологічну інфраструктуру, особливо в сфері утилізації відходів, водних ресурсів з метою збереження природної спадщини;

- збереження, захист і впровадження або розвиток природної спадщини в туристичних, а також в соціальних, культурних, освітніх та інших цілях;

- спільне навчання персоналу і обмін персоналом з метою збільшення потенціалу в сфері управління природними ресурсами, розвитку спільних туристичних продуктів і послуг, маркетинг об'єктів культурної спадщини на території Програми та інших пов'язаних з цим [9];

- будівництво, реконструкція або модернізація інфраструктури, що підвищує використання природної спадщини в туризмі (напр. Велосипедні стежки, природні маршрути і т.д.), в тому числі додаткову туристичну інфраструктуру, щоб полегшити використання природної спадщини (наприклад, велосипедні стійки, покажчики, інфраструктуру для людей з обмеженими можливостями і т.д.).

1.2. Об'єкти культурно-історичної спадщини, які охороняються у межах транскордонного співробітництва

Спільна культурна спадщина є однією з найважливіших переваг регіону. Культура була одним з найпопулярніших напрямків співпраці у програмах транскордонного співробітництва. Для прикладу в Програмі «Польща-Білорусь-Україна» 2007-2013 у частині «Ініціативи місцевих громад» численні пам'ятники, включаючи об'єкти всесвітнього значення, і численні форми нематеріальної культури створюють розвиток не тільки туризму, а й місцевих громад. Але культурна інфраструктура (театри, оперні театри, кінотеатри, бібліотеки, місцеві культурні центри) потребує коштів для істотної модернізації [2,17,19].

Культурні заходи були і залишаються формою забезпечення національної або регіональної ідентифікації. Культурна спадщина також є одним з найважливіших факторів, що впливають на розвиток туризму в регіоні. Культура, таким чином, розглядається як один з ключових елементів для вирішення регіональних проблем еміграції. У 2013 році кількість установ культури в польській частині програмної території (театри, музеї, кінотеатри, бібліотеки, місцеві будинки культури) на 1000 жителів становило 0,72 одиниць.

На Україні кількість закладів культури на 1000 жителів було більше (1,17) багато в чому завдяки присутності культурних центрів практично у всіх селах, хоча часто дані центри не працювали через відсутність фінансування. У білоруської частини програмної території кількість установ на 1000 жителів у 2013 році становило 0,80 одиниць. Слід також зазначити, що у всіх країнах учасниках Програми в 2013 році, бібліотеки і місцеві культурні центри становили найбільшу частину установ культури. У 2013 році державні витрати на культуру і захист національної спадщини склали 2209,12 млн дол. США в Польщі (0,50% від ВВП Польщі), на Україні - 1056,83 млн дол. США (0,60% від ВВП України), в Білорусі - 702,3 млн дол. США (1,04% від ВВП Білорусі).

Програма транскордонного співробітництва впроваджується для:

- підвищення взаємної довіри у регіоні та безпеки; стимуляції торговельно- економічного співробітництва;
- вливання іноземних інвестицій у регіон програми ТКС, реалізації спільних проєктів та раціонального використання енергетичних ресурсів;
- Вироблення спільної стратегії охорони довкілля та історико-культурної спадщини;
- покращення транспортної та прикордонної інфраструктури регіону;
- координація спільних дій у сфері боротьби з організованою злочинністю та нелегальною міграцією;
- Створення спільного ринку праці задля ефективного використання людських ресурсів;
- подолання наслідків стихійних лих; поглиблення культурних та економічних зв'язків; розвитку туризму.

Необхідно виокремити чотири стадії реалізації програми транскордонної співпраці:

- міжнародний рівень: на цій стадії, реалізується політика загальноєвропейських інтересів, здійснюється координація національних регіональних політик для збалансованого розвитку європейського простору;
- державний рівень: виробляється національна політика розвитку ТКС та узгоджуються національні інтереси з загальноєвропейськими, а також відбувається узгодження національних та регіональних цілей;
- регіональний рівень: впроваджується регіональна політика транскордонного співробітництва з урахуванням інтересів та специфічних особливостей держави та місцевих органів влади, здійснюється координація між регіонами сусідніх країн;
- місцевий рівень: здійснюється координація дій з планами по розвитку місцевої влади, з суттєвою увагою до регіональних та національних інтересів, відбувається фактична співпраця між суб'єктами прикордонних територій [2,9,15].

Транскордонне співробітництво – являє собою спеціальну систему взаємодії між регіонами держав, які пов’язані між собою спільними кордонами, та на вирішують конкретні проблеми транскордонного характеру або орієнтовані на співпрацю в конкретній галузі, де взаємодія в межах національних законодавств і міждержавних угод визначається відповідно до Мадридської Конвенції спільними рішеннями регіональної і місцевої влад.

Програми транскордонного співробітництва дають більші можливості для вирішення таких завдань: координування стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів; поступово створюються інтегровані, насамперед в господарському і просторово-економічному плані, транскордонні регіони України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії; утворюється єдина і взаємодоповнююча транспортна та прикордонна інфраструктура; з’являється єдина система міжнародної взаємодії місцевих органів державної влади і самоврядування, територіальних громад тощо. Завдяки програмі ТКС упродовж 2018-2020 було залучено в Львівщину понад 6,5 млн євро, завдяки тим коштам буде реалізовано інвестиційні заходи із збереження пам’яток історико-культурної спадщини у Підкамені, Уричі, Раві-Руській, Сколе, а природоохоронні проекти у свою чергу були реалізовані, або знаходяться у процесі реалізації у Червонограді, Східниці, Добромилі, Сокальському районі та Яворівському національному природному парку. Програма «Впровадження транскордонного проекту “Нове життя старого міста: ревіталізація пам’яток історико-культурної спадщини Любліна і Луцька” (далі - Програма) розроблена на виконання Закону України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 № 1861-IV, Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-III та постанови Кабінету Міністрів України «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги» від 15.02.2002 № 153 в рамках реалізації державної політики у сфері охорони культурно-історичної спадщини та покращення справ по збереженню та популяризації культурної спадщини, а також залучення грантових коштів у розвиток різних сфер міста Луцьк.

Програма впроваджувалась для реалізації транскордонного проєкту «Нове життя старого міста: ревіталізація пам'яток історико-культурної спадщини Любліна і Луцька» (далі - проєкт), який створено виконавчим комітетом Луцької міської ради (Головний Бенефіціар) спільно із Адміністрацією міста Люблін Республіки Польща (Бенефіціар) в рамках Програми ТКС Польща-Білорусь-Україна 2014-2020 (далі – ПТС ПБУ), та рекомендовано до фінансування з коштів Європейського Союзу.

Передбачається проведення ремонтно-реставраційних робіт пам'яток архітектури національного значення - монастиря єзуїтів (охоронний № 77/3) та оборонної башти з муром (охоронний № 1010) – в місті Луцьк, в рамках зазначеного проєкту та низка заходів щодо ревіталізації зазначених пам'яток, розвитку транскордонного співробітництва, розвитку туристичного потенціалу міста Луцьк.

Необхідність впровадження данного проєкту обумовлена потребою проведення в місті Луцьку, ремонтно-реставраційних робіт пам'яток архітектури, передбачених у проєкті, беручи до уваги швидкий розвиток туристичної галузі Луцька, зростання ролі пам'яток культурної спадщини, як об'єктів зацікавленості туристів, що визначають привабливість туристичних зон та маршрутів. Програма поставила собі за мету є успішну реалізацію транскордонного проєкту «Нове життя старого міста: ревіталізація пам'яток історико-культурної спадщини Любліна і Луцька», збереження та відкриття для відвідувачів комплексу пам'яток архітектури національного значення в місті Луцьку: монастир єзуїтів та оборонна башта (башта князів Чорторійських) з муром.

Значення програми транскордонного співробітництва на економічну діяльність проявляється у багатьох факторах. Це, по-перше, формування більш відкритої економіки країн, залучених у таке співробітництво. По-друге, це умови, які сприяють поживленню міжнародної торгівлі, розширенню міжнародної співпраці. Але найбільш вагомим внеском транскордонного

співробітництва на сьогоднішній день є створення сприятливої бази для міжнародної зовнішньоекономічної діяльності шляхом обміну досвідом, науковими досягненнями та новими технологіями, що є рушійною силою будь-якої, чи то внутрішньодержавної, чи зовнішньої економічної діяльності [3].

Транскордонне співробітництво створює необхідні умови для досягненню чотирьох свобод - діяльності транскордонних ринків, вільного руху людей, товарів, послуг, капіталів, прискорює формування громадянського демократичного суспільства. Слід зазначити, що програми ТКС, загалом сприяють підвищенню якості життя мешканців прикордоння, впроваджуючи в життя проекти, які покращують економічний, культурний та екологічний фон в регіонах на яких вони діють. Тому одним з основних напрямів політики ТКС повинен бути кордон і система забезпечення доступу до прикордонного регіону та пропускних пунктів через кордон.

На данному етапі в умовах геополітичних перетворень, не тільки у Європі але і у всьому світі загалом, транскордонне співробітництво набуває нового значення і потребує переосмислення власне його значення, а також методів та інструментів впровадження. Адже, однією з функцій ТКС є запобігання утворенню нових розподільчих ліній на Європейському континенті. Більше того, транскордонне співробітництво може стати не лише дієвим засобом перетворення бар'єрної функції кордонів на об'єднавчу. Головна мета України в розвитку транскордонного співробітництва з державами центральної Європи і Європейського Союзу у цілому заключається в перетворенні бар'єрної форми співробітництва на об'єднавчу, тому це може стати додатковим ефективним каналом майбутньої інтеграції України до ЄС.

Транскордонне співробітництво в Україні також має потужну економічну стимуляцію, значення якої зросло у 2004-2007 після розширення Євросоюзу і виникнення нового характеру економічних та культурних відносин із сусідніми країнами, які у цей час вступили в ЄС. Західний кордон України став східним кордоном Євросоюзу. Україна отримала можливість більш раціонально використовувати своє географічне розташування в Європі за рахунок

визначення пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва в системі загально регіонального розвитку. Розширення ЄС за рахунок східноєвропейських держав і виникнення спільного кордону України і ЄС об'єктивно створили для нашої держави сприятливу ситуацію, відкриваючи додаткові переваги, враховуючи її геополітичне розташування і наявність транскордонних газових, транспортних, енергетичних артерій: газопроводи «Прогрес», «Уренгой-Помари-Ужгород», нафтопровід «Дружба», енергосистема «Мир», розгалужену прикордонну мережу та наявність міжнародних («Критських») транспортних коридорів [5,11].

Транскордонне співробітництво взагалі виступає важливим чинником сучасної концепції європейської інтеграції, його економічні, інституційні та міжнародно-правові засади в ЄС є найбільш вдалими й опрацьованими з теоретичного та практичного боку.

Розгляд прикордонного співробітництва лише у площині його економічної ефективності для окремих регіонів не є повною і всеосяжною. Рациональне використання переваг програм ТКС можливо лише за умови розгляду його як інструменту притаманного для загальносвітового процесу інтегрування. Для України транскордонне співробітництво є необхідною частиною системи міждержавних відносин, виступає інструментом, та одним з механізмів впровадження зовнішньої політики на регіональному рівні, засобом інтеграції України до європейських політичних та економічних структур, індикатором стану міжрегіональних зв'язків прикордонних регіонів країн-сусідів, а також чинником регіонального розвитку українських прикордонних регіонів. Необхідно зазначити, що в роботі місцевих органів самоврядування та державної влади а також місцевих органів влади України у сфері транскордонного співробітництва з сусідніми країнами - членами ЄС існує чимало розбіжностей. Головним серед них є відсутність єдиного розуміння задач і механізмів транскордонного співробітництва. До цієї сфери нерідко відносять переважно співробітництво між транспортними, прикордонними, митними, водогосподарськими, природоохоронними, туристичними та іншими

центральноними відомствами держав учасниць програм ТКС (у т.ч. відкриття міждержавних пунктів пропуску, модернізацію матеріально-технічної бази прикордонного контролю, будівництво таборів для затримання нелегальних мігрантів тощо) або реалізацію певних господарських проектів міждержавного рівня у прикордонних регіонах[12,19,33].

Програма була підготовлена і буде реалізовуватися у співпраці з регіонами програмної території, які забезпечать узгодженість з регіональними стратегіями і цілями розвитку, а саме:

- Стратегія розвитку Підляського воєводства 2020 (Польща);
- Стратегія розвитку Мазовецького воєводства до 2030р. - інноваційна Мазовша (Польща);
- Стратегія розвитку Люблінського воєводства 2014-2020 (з перспективою на 2030р.) (Польща);
- Стратегія транскордонного співробітництва Люблінського воєводства, Львівської, Волинської та Брестської областей на 2014-2020гг. (Польща);
- Стратегія регіонального розвитку - Підкарпатті 2020 (Польща);
- Стратегія розвитку Львівської області до 2015 р. (Україна);
- Стратегія розвитку Волинської області до 2020р. (Україна);
- Стратегія розвитку Закарпатської області до 2020 року. (Україна);
- Стратегія розвитку Рівненської області до 2020 (Україна);
- Стратегія розвитку Івано-Франківської області до 2020р. (Україна);
- Стратегія розвитку Тернопільської області до 2015р. (Україна);
- Програма соціально-економічного розвитку Брестської області на 2011-2015рр. (Білорусь);
- Програма соціально-економічного розвитку Гродненської області на 2011-2015рр. (Білорусь);
- Програма соціально-економічного розвитку Гомельської області на 2011-2015рр. (Білорусь);
- Програма соціально-економічного розвитку Мінської області на 2011-2015рр. (Білорусь).

«Стратегія розвитку Підляського воєводства 2020» була прийнята регіональним радою Підляського воєводства в 2006р. і оновлена в вересні 2013 р. Підляське воєводство названо «Східними воротами». Оновлений документ приділяє особливу увагу впливу держави на посилення конкурентоспроможності регіону і усунення перешкод для процесів росту шляхом більш об'ємного використання конкурентоспроможних переваг і розвитку потенціалу (звертаючи більше уваги на ендогенні територіальні елементи замість екзогенних інвестицій та перерахувань). Вона також пропонує перехід від короткостроковій моделі вертикального розподілу субсидій до довгострокової моделі децентралізованих політик розвитку, що ведуть до підтримки всіх регіонів, не звертаючи уваги на їх добробут, такими методами як мобілізація місцевих ресурсів і фондів таким способом, що конкретні конкурентоспроможні переваги можуть бути використані без надмірної опори на місцеві перерахування і субсидії.

Дана стратегія також пропонує перехід від дифузного втручання до більш вибіркового (локалізованого) інвестицій. «Стратегія розвитку Мазовецького воєводства до 2030р. - інноваційне Мазовше» прийнята сеймику Мазовецького воєводства 28 жовтня 2013р., є індикатором заходів, які могли б найкращим чином підготувати економіку і суспільство регіону до потреб і проблем в майбутньому. Документ є відповіддю на проблеми, з якими зіткнеться регіон з метою поліпшення якості життя, скорочення рівня соціальної невладштованості і безробіття, слідуючи політиці територіальної цілісності і політиці сталого розвитку.

Початкова мета стратегії - територіальна цілісність, яка визначається як зменшення нерівності в розвитку Мазовецького регіону і зростаюча важливість Варшавської метрополії в Європі, які, в свою чергу, поліпшать якість життя жителів. «Стратегія розвитку Люблінського воєводства 2014-2020 (з перспективою на 2030р.)» Схвалена регіональним радою 24 червня 2013р. У документі визначено 7 стратегічних напрямків впровадження. Програма ЄІП

ТГС відповідає 3-му стратегічному напрямку впровадження, яке називається «Прикордонні регіони».

Заходи донного пріоритету спрямовані на:

- розвиток логістики, прикордонної інфраструктури, прикордонних послуг та соціальної інфраструктури;
- поліпшення безпеки;
- підтримка людських ресурсів і підприємств;
- відкриття нових і розвиток існуючих прикордонних переходів і створення сезонних прикордонних переходів [44,51].

«Стратегія регіонального розвитку - Підкарпаття 2020» була прийнята сеймиків Подкарпатського воєводства 26 серпня 2013р. Є головним стратегічним документом, що визначає напрямки і пріоритети регіонального розвитку. Основна мета стратегії - ефективне використання внутрішніх і зовнішніх ресурсів для сталого соціально-економічного розвитку як шляху поліпшення якості життя жителів регіону.

Наступні напрямки заходів Стратегії співвідносяться з програмними ТЦ:

- Конкурентоспроможна і інноваційна економіка;
- Громадський і людський капітал;
- Мережа населених пунктів;
- Навколишнє середовище та енергетика.

«Стратегія розвитку Львівської області до 2015 р.» була прийнята Львівською обласною радою 13 березня 2007 р .

Основна мета стратегії - створення можливостей для жителів, організацій і підприємств, через сталий соціально-економічний розвиток області. «Стратегія Волинської області розвитку на період до 2020 року» є основним документом для планування регіонального розвитку в довгостроковій перспективі. Документ прийнятий обласною радою Волинської області 20 березня 2015 року.

Стратегія встановлює цілі і завдання регіональної політики, а також інструменти для вирішення соціальних проблем та підвищення економічного

потенціалу територій, що призведе до комплексного поліпшення соціальних стандартів і якості життя [30,41].

Наступні пріоритетні заходи Стратегії відповідають Програмним ТЦ:

- Транспорт та інфраструктура;
- Розвиток людського капіталу;
- Підтримка проектів в галузі культури;
- Забезпечення доступу до якісних медичних послуг і забезпечення безпеки здоров'я населення;
- Сприяння туризму.

«Стратегія регіонального розвитку Закарпатської області до 2020 року», прийнята обласною радою Закарпатської 6 березня 2015 року, являє собою стратегічний план регіонального розвитку: постановка цілей, завдань і пріоритетів розвитку Закарпатської області в зазначений період базується на основі національних пріоритетів. «Стратегія розвитку Рівненської області на період до 2020 року», прийнята обласною радою Рівненської області 18 грудня 2014 року, описує стратегічні цілі, пріоритети і напрямки розвитку регіону. Його основна мета полягає в підвищенні рівня життя жителів Рівненської області шляхом реалізації структурних економічних змін, забезпечення сталого економічного зростання та високої якості життя. «Стратегія розвитку Івано-Франківської області на період до 2020 року», прийнята обласною радою Івано-Франківської області 17 жовтня 2014 року, визначає цілі регіону і пропонує способи їх досягнення, а також пропонує довгострокові перспективи, беручи до уваги потреби майбутніх поколінь.

Питання про сталий розвиток Карпат займає дуже важливе місце в стратегії, спрямованої на економічний і соціальний єдність Івано-Франківській області. «Стратегія розвитку Тернопільської області на період до 2015 року», прийнята обласною радою Тернопільської області 27 травня 2008 року, спрямована на перетворення Тернополя в регіон з конкурентоспроможною економікою, високим рівнем розвитку людських ресурсів, продуктивною

зайнятністю і ефективною системою соціального і ЖКГ, чистим довкіллям і високорозвиненими туристичними та рекреаційними зонами [29,33].

«Стратегія соціально-економічного розвитку Брестської області на 2011-2015», прийнята Брестським обласним Радою депутатів 16 вересня 2011 року, описує основні завдання регіональної політики розвитку, такі, як збільшення реальних доходів і поліпшення рівня життя населення, підвищення медичних стандартів, культури і якості освіти, вдосконалення структури економіки на основі пріоритетного розвитку ресурсозберігаючих і високотехнологічних виробництв.

«Стратегія соціально-економічного розвитку Гродненської області на 2011-2015» прийнята Гродненським обласною Радою депутатів 28 червня 2011 року. У ній представлені основні регіональні цілі, такі, як створення умов для розвитку людського потенціалу на основі зростання реальних доходів населення і поліпшення життєвого рівня населення, збільшення стандартів в охороні здоров'я, культурі і якості освіти, створення сприятливих умов для реалізації підприємницької ініціативи учасників ринку.

«Стратегія соціально-економічного розвитку Гомельської області на 2011-2015», прийнята Гомельським обласним Радою депутатів від 26 липня 2011 року. Вона описує основні регіональні цілі, такі, як створення умов для розвитку людського потенціалу на основі зростання реальних доходів населення і поліпшення життєвого рівня населення, збільшення стандартів охорони здоров'я, культури і якості освіти, модернізацію організаційних та економічних механізмів та інститутів, підвищення продуктивності сільського господарства, подальшого розвитку соціальної інфраструктури села.

«Стратегія соціально-економічного розвитку Мінської області на 2011-2015» прийнята Мінським обласним Радою депутатів 10 червня 2011 року. Програма описує основні регіональні цілі, такі, як створення кращих умов життя, умови праці, забезпечення гармонійного поєднання особистих, суспільних і державних інтересів, підвищення конкурентоспроможності реального сектора економіки, розвиток людського потенціалу, підвищення

добробуту, зміцнення здоров'я населення і створення умов для розвитку конкурентоспроможної, динамічної і високотехнологічної економіки, забезпечення сталого економічного розвитку Мінської області.

Оскільки бюджет Програми обмежений і недостатній для вирішення всіх завдань і проблем програмної території, Програма повинна сконцентруватися на найбільш значних шляхом відбору тематичних цілей, що відповідають меті, зазначеним в правилах ЄІС і спрямованих на вирішення проблем транскордонної території, характерних для програмної території і вважається важливими для країн, що беруть участь у Програмі. Програма також повинна внести вклад у вирішення проблем відповідно до іншими програмами і стратегіями, що реалізуються на території Програми [38].

Актуальним аспектами для програм транскордонного співробітництва України є наступні потреби:

- забезпечення роботи і встановлення ділових контактів з відповідними європейськими регіональними структурами і організаціями - Палатою регіонів Ради Європи, Комітетом регіонів і місцевих рад Європейського Союзу, Асоціацією товариств європейських регіонів тощо;

- адаптувати вже існуючі законодавчі акти України, що забезпечують транскордонне співробітництво, до стандартів ЄС, вдосконалити договірно-правову базу, а також інституційно забезпечити діяльність програм ТКС;

- покращити систему фінансової підтримки з сторони держави програм і проектів ТКС та розвитку єврорегіонів;

- створити нові проекти у сфері транскордонного співробітництва, забезпечити їх просування у структури ЄС, міжнародні фінансові інституції, інституції, на етапі реалізації цих проектів забезпечити кваліфікованими кадрами, особливо на місцевою рівні їх виконання;

- підвищити рівень інформаційного забезпечення програм ТКС, забезпечити наявність достовірної та порівняльної статистичної інформації.

Данна проблематика транскордонного співробітництва в нашій країні презентована достатнім масивом публікацій та досліджень, проте ці проблеми

вимагають постійних досліджень у зв'язку із надзвичайно високим рівнем динаміки транскордонних процесів після останніх розширень Європейського Союзу і виходу його на західні кордони України, а також специфічними відносинами України з Росією та іншими країнами СНД. В умовах створення нової державної зовнішньоекономічної та регіональної політики проблеми функціонування транскордонного співробітництва потребують більш глибокого наукового вивчення. В свою чергу це дозволить забезпечити ефективний внесок транскордонного співробітництва в стимулювання процесів європейської інтеграції.

1.3. Соціологічна концептуалізація транскордонних взаємодій

На думку української дослідниці Н. Черниш, сьогодні слід виокремити низку методологічних положень, які стосуються соціологічного вивчення проблематики транскордонних взаємодій[25]. По-перше, соціологія транскордонних процесів є одним із найновіших елементів соціологічного теоретизування і практики проведення соціологічних досліджень, яка зробила перші кроки лише у середині – наприкінці ХХ ст. По-друге, соціологічне вивчення транскордонних процесів не обмежується якоюсь однією сферою суспільства чи галуззю життєдіяльності, а охоплює фактично всі сторони існування особистості, тієї чи іншої соціальної групи, того чи іншого суспільства або й людства у цілому. Це закладає основи для широкої міждисциплінарної теоретико-методологічної та методичної інтеграції. По-третє, як нова гілка соціологічного знання, соціологія транскордонних процесів перетинає у своєму вивченні кордони окремих суспільств і тим самим відходить від традиційного розуміння соціології як науки про певне (окремо взяте) суспільство, особливо в добу глобалізації, коли таким об'єктом соціологічного осмислення стає усе людство. По-четверте, соціологія транскордонних процесів тісно пов'язана із науками про державне управління, має практичну спрямованість та передбачає систематичний соціологічний

моніторинг (чи супровід) транскордонних процесів, у першу чергу транскордонного співробітництва.

У центрі транскордонних взаємодій особливе місце посідає проблема соціального простору, яку в новітніх дослідженнях активно розвивав французький соціолог П.Бурдьє. Проте, вперше ставить питання про ті значення, якими володіють просторові умови розвитку суспільства порівняно з його іншими визначеннями і розвитком німецький соціолог Г. Зіммель у праці «Соціологія простору» (1903). До його важливого доробку у цій площині віднесемо також характеристику просторових якостей і просторових утворень. Втім, простір для нього залишається «самою в собі бездієвою формою», посудиною для суспільних і духовних змістів[36].

У центрі сучасних постмодерністських теоретичних конструкцій кордонів та транскордонних процесів є теорія світової системи, розвинута соціологом Іммануїлом Валлерстайном на початку 70-х рр. минулого століття у спробі пояснити сутність і процеси капіталізму, індустріальної революції та комплексу взаємозалежностей між першим, другим та третім світами. Ключовим положенням теорії світової системи є теза про те, що світова економіка повинна вивчатися як єдине ціле. Її розвиток характеризується такими провідними тенденціями: асиметрія розподілу ресурсів у центрі, напівпериферії та периферії системи; міжнародний поділ праці, що поглиблюється; вдосконаленням транспорту і телекомунікацій. Щодо останнього, розширення меж простору, як предмету уваги соціологів, пов'язують також із такою ознакою і символом глобалізації, як Інтернет. Завдяки новітнім інформаційно-комунікативним технологіям Інтернету простір має тенденцію дедалі більше проникати у віртуальний світ; ця тенденція нині втілена у нове поняття «кібер-простору», що також суттєво збільшує наукове зацікавлення вчених просторовою проблематикою, мало дослідженою у цьому аспекті. Тут варто згадати концепт «інформаційного суспільства», в основу якого закладені ідеї мережевого суспільства іспанського соціолога М.

Кастельса і його розуміння глобального світу як мережевого, що долає кордони, в т.ч. й регіональні локації.

Власне розуміння світової наднаціональної цілісності, яке долає міждержавні кордони, представив А. Г. Франк. Він зробив спробу створити нову дослідницьку програму, ядром якої повинна є концепція світової системи[21] революційний прорив у цьому значенні був здійснений французькими представниками різних гілок знання А. Лефевром і М. Фуко. І хоча вони працювали автономно один від одного і займали відмінні методологічні позиції, вони виокремили низку схожих теоретичних положень, які в сучасній соціологічній науці можна вважати методологічними джерелами соціології кордону і транскордонних взаємодій. Так, обидва вони розглядали простір як багатовимірний феномен, в якому виділяли його «природні» властивості та матеріальні форми, які можна виміряти і сприйняти, з одного боку, але також як просторові поняття, просторове мислення, ментальні карти, з іншого [27].

Соціальний глобальний простір породжує глобальну мобільність, різновидом якої є транскордонна мобільність. На думку британського соціолога Дж. Уррі, мобільність є ключовою характеристикою сучасного суспільства, що визначає існування спільнот та розмиває кордони територіального суверенітету. Соціологія мобільності, запропонована дослідником, ґрунтується на аналізі переміщення як культурного явища, дослідженні «мобільних гібридів» як збірки (англ. – *assemblage*) людського і матеріально-технічного, відчуттях рухливості сучасного існування. У низці праць Дж. Уррі пропонує перевизначення предмету соціології через поняття мобільності, що дозволяє пов'язати соціальні відносини, процеси і взаємодії, різні види простору і часу і матеріальний «реквізит» цих процесів. При цьому мобільними виявляються не тільки люди, а й численні об'єкти, образи, інформація. Фізичне переміщення набуває значення фундаментального акту, який творить соціальне і породжується соціальним. Ним виділяються п'ять ключових видів мобільності: тілесне переміщення людей, фізичне переміщення

об'єктів, уявні подорожі з використанням мас-медіа і навіть розмов, віртуальне переміщення за допомогою телекомунікаційних технологій, а також переміщення інформації, за допомогою, наприклад, смс або електронної пошти. Зазначені категорії не є статичними і замкнутими, вони знаходяться в постійній взаємодії один з одним. Принципово інше розуміння кордонів і транскордонних взаємодій притаманне представникам неklasичної групи теорій. Некласична метапарадигма представлена символічним інтеракціонізмом, феноменологією, етнометодологією, теорією обміну. На цьому етапі відбувається посилення уваги до суб'єктивізму, поширення якісних методів збору та інтерпретації даних. Вивчення проблематики транскордонних взаємодій збагачене в цей період увагою до щоденного досвіду мігрантів (зокрема йдеться про так звані *border crossing studies* – вивчення перетину кордону як особливої соціальної практики). У 1992 р. Л. Малкі започаткувала формування нової соціологічної субдисципліни – соціології транскордонних переміщень, яка охоплює проблематику легальних і нелегальних, добровільних і вимушених перетинів кордонів у їхньому соціологічному аспекті. Література із студій перетину кордонів зосереджується на транскордонних взаємодіях як на практиках мобільності та відповідних інструментах контролю. Окремі дослідники фіксують у цей період «культурний поворот» у дослідженнях міграції та транскордонних явищ.

Соціологічні дослідження транскордонних явищ значно активізувалися в сучасному українському суспільстві. В межах нашої роботи особливої уваги заслуговує системна теорія кордонів і транскордонних процесів С. Устича, яка полягає саме у врахуванні складної взаємодії різнорідних факторів, пов'язаних із перетином лінії державного кордону. Такий підхід дозволяє чітко розмежувати поняття транскордонних процесів (транскордонних потоків) із іншими усталеними категоріями, які характеризують кордони і пов'язані з ними явища. Щоб адекватно відобразити сутність сучасних транскордонних процесів, слід керуватися системною методологією, тобто сукупністю способів,

прийомів чи операцій, спрямованих на системне теоретичне і практичне освоєння соціальної дійсності.

На думку С. Устича, системна методологія як інструмент інтегративного аналізу здатна адекватно відобразити природну, органічну єдність різних за своєю природою факторів, що впливають на кордони – зокрема інституційних, соціоекономічних та соціокультурних. Системна методологія, що забезпечує аналіз як функціональних, так і динамічних характеристик об'єктів, спроможна розкрити складний механізм функціонування та розвитку транскордонних феноменів як таких. Нарешті, системна методологія володіє потужним апаратом прикладних розробок та може перевести дослідження кордонів і транскордонних процесів із категорії переважно абстрактно-описових у розряд практичних [].

Соціологічний аналіз показує, що трансформація природи новітніх транскордонних процесів під впливом сучасних комунікаційно-технологічних інновацій спричинила тенденцію до «розмивання», а то й повного нівелювання бар'єрної функції кордонів. Це зумовило появу нових соціальних загроз і викликів, таких, як «гібридні війни», розгортання інформаційних воєн, здійснення кібератак та ін.

Особливості системного підходу в дослідженнях кордону і транскордонних взаємодій полягають у дотриманні двох когнітивних принципів: 1) принципу генетично-функціонального аналізу об'єкта; 2) принципу єдності теоретико-методологічного та емпіричного рівнів дослідження.

Так, відповідно до цього підходу транскордонні процеси слід відрізнити від міждержавних відносин. Перші ширші від других за своїм змістом, оскільки охоплюють не тільки широкий спектр суб'єктної й інституційної взаємодії через кордон (що становить зміст міжнародних відносин), але й значну різноманітність природних транскордонних явищ – перетікання, обміну водних і повітряних ресурсів, міграції популяцій тварин (свого роду об'єктну взаємодію) тощо. Звичайно ж, транскордонні процеси багатші за змістом і

порівняно з міждержавними відносинами, суб'єктами яких є тільки державні інституції.

Згідно з теорією С. Устича, методологія, зокрема розуміння процесів у соціальній системі, дозволяє також чітко розрізнити та типологізувати транскордонні процеси. Слід виділити чотири рівні: мікро-, мезо-, макро- й інтеррівень, у системі транскордонних явищ за критеріями глибини охоплення територій. Мікрорівень транскордонних процесів пов'язаний із перетином державного кордону (організовано чи стихійно, законним чи нелегальним шляхом) конкретними суб'єктами (представниками органів влади, громадських організацій, групами чи окремими громадянами), або товарообміном, природними явищами на місцевому рівні. Мезорівень становлять транскордонні явища, що охоплюють регіони (наприклад співробітництво регіональних державних органів та територіальних громад, товарообмін, природні процеси і т.ін.). Макрорівень - транскордонні процеси, що за своїм обсягом охоплюють територію всієї держави (наприклад міждержавні відносини, міжнародні відносини загальнонаціональних суб'єктів, міждержавний товарообмін тощо). Інтеррівень транскордонних явищ пов'язаний із перетином кордонів кількох, чи навіть багатьох держав. Загалом, на погляд С. Устича, за своїм обсягом транскордонні явища інтеррівня можна вважати ідентичними транснаціональним, глобалізаційним процесам [23]. А також транскордонні системи також можуть виступати на чотирьох основних рівнях: мікро- (місцевому), мезо- (регіональному), макро- (загальнодержавному) та інтеррівні (транснаціональному, глобальному). С. Устич вважає, що необхідно розрізнити характерні риси транскордонних явищ, від окремим понять – «транскордонна система суспільства». Данне поняття може визначатись як самоорганізована сукупність різних компонентів об'єктивного та суб'єктивного походження, які взаємодіють між собою у зв'язку з установленими державами просторовими розмежуваннями (кордонами). Горизонтальний зріз транскордонної системи становить основний компонентний ряд, в нього входять транскордонні потреби та інтереси,

суб'єкти транскордонної діяльності, власне ця діяльність, її об'єкти та засоби, а також транскордонні відносини. Вертикальний зріз транскордонної системи утворюють її основні підсистеми: техніко-виробнича, економічна, політична та духовно-спеціалізована.

Як і при дослідженні будь-якого соціального процесу, в ході аналізу кордонів і транскордонних взаємодій дуже важливо забезпечити не тільки рефлекторну, але й прогностичну функцію пізнання, тобто відображати не тільки нинішній стан об'єкта, а й передбачати тенденції його розвитку в майбутньому. На цій же основі слід забезпечити оптимізацію управління цим об'єктом.

Висновки до розділу 1.

Збереження культурної і природної спадщини - один із ключових елементів гуманітарної політики будь-якої цивілізованої держави та основа самоідентифікації нації. Особливо це актуально для країн, що зіштовхнулися із кризою та напруженістю, мають перехідну економіку і перебувають в постконфліктній ситуації. У такому випадку пожвавлення культури, охорона і збереження культурної спадщини мають неабияке значення для створення умов регенерації шляхом забезпечення національної ідентичності, міцного миру та сталого розвитку.

Охорона культурної спадщини є іманентною рисою гуманітарної складової принципів розвитку демократичного суспільства. Тому виняткового значення набуває необхідність ідентифікації стану у сфері охорони спадщини в Україні в умовах реформування державної системи, інтеграції до європейського співтовариства, а також визначення ролі держави у формуванні політики охорони спадщини відповідно до світових вимог на основі запозичення європейського досвіду. Вагому роль відіграє імплементація норм і правил міжнародних організацій у вітчизняне законодавство та аналіз досягнень, прорахунків і помилок у державній політиці, їх наслідки для формування якісної галузі збереження спадщини.

Нормативні рамки ЮНЕСКО служать унікальною глобальною платформою для міжнародного співробітництва та діалогу. Вони

встановлюють цілісну систему управління культурою в рамках підходу, що ґрунтується на правах людини, опирається на загальні цінності, взаємні зобов'язання, повагу до культурного розмаїття, вільний потік ідей і колективну відповідальність. Дотриманням вимог конвенцій, різноманітних рекомендацій, декларацій та міжурядових програм ЮНЕСКО залучає держави до співпраці на міжнародному рівні, сприяючи, тим самим, інклюзивному управлінню, спільному використанню знань і передового досвіду на рівні політики.

РОЗДІЛ 2. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОГРАМИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНО – ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ

2.1 Актуальні виклики які стоять перед програмою транскордонного співробітництва у сфері охорони культурно- історичної спадщини

Завдання програм транскордонного співробітництва у сфері охорони культурно- історичної спадщини полягає у виконанні всіх цілей, які декларувалися у програмних документах, зазначених програм, за допомогою фінансування некомерційних організацій та проектів, що відносяться до наступних чотирьох тематичних пріоритетів і присвяченим їм цілям:

1. Збереження історико-культурної спадщини та пропагування місцевої культури (тематична ціль СПАДЩИНА)

Пріоритет 1.1 Популяризація місцевої культури та історії

Пріоритет 1.2 Просування і збереження природної спадщини

2. Покращення доступу до регіону, розвиток надійного і стійкого до кліматичних впливів транспорту, комунікаційних мереж і систем (тематична ціль ДОСТУПНІСТЬ)

Пріоритет 2.1 Удосконалення і розвиток транспортних послуг та інфраструктури

Пріоритет 2.2 Розвиток ІКТ-інфраструктури

3. Загальні завдання в області захисту і безпеки (тематична ціль БЕЗПЕКА)

Пріоритет 3.1 Підтримка розвитку охорони здоров'я і соціальних послуг

Пріоритет 3.2 Рішення загальних проблем безпеки

4. Сприяння управлінню кордонами та охорона кордонів, управління мобільністю та міграцією (тематична ціль КОРДОН)

Пріоритет 4.1 Підтримка прикордонної ефективності та безпеки

Пріоритет 4.2 Удосконалення процедур прикордонного, митного управління, а також візових процедур

Просування місцевої культури і збереження історичної спадщини орієнтоване на збереження і просування культурної та історичної спадщини транскордонного регіону, зміцнення культурних зв'язків і співробітництва, поліпшення іміджу і привабливості регіону, а також збільшення життєздатності місцевих громад. Наявність об'єктів культурної та природної спадщини, що знаходяться в хорошому стані, тісно пов'язана з розвитком транскордонного туризму.

Таким чином, туризм був визначений як сектор з найвищим потенціалом з точки зору отримання доходів, а також як джерело зайнятості населення та залучення інвестицій, особливо в прикордонних і сільських районах. Щоб краще використовувати регіональну спадщину і збільшити кількість прибуваючих і місцевих туристів, різні культурні та природні об'єкти повинні бути впорядковані, а туристична інфраструктура повинна отримати подальший розвиток. Отже підтримка в рамках двох пріоритетів тематична ціль буде зосереджена на розвитку транскордонного культурного, історичного та природної спадщини, а також на розвитку транскордонного туризму.

Пріоритети будуть сконцентровані на поліпшенні «фізичного стану» культури і культурної спадщини "об'єктів", а також на "м'яких" видах заходів. Розвиток фізичної інфраструктури необхідно підтримувати шляхом зміцнення контактів і мереж співпраці між зацікавленими сторонами в культурній та туристичній сферах. Крім того, туристична привабливість і секторальний зростання сильно залежать від різноманітності і якості туристичних послуг, іміджу регіону і властивою активізації туристичної діяльності в залежності від сезону. Тому заходи, спрямовані на просування і диверсифікацію туристичних продуктів, також будуть охоплені даної тематичної метою (ТМ).

Заходи в рамках тематична ціль також повинні включати фінансування проектів з малим бюджетом (малі проекти). Мінімальна разова сума гранту для такого проекту не повинна бути менше 20 000 Євро і не повинна перевищувати 60 000.

Реалізація проектів в рамках ТМ сприятиме виконанню Стратегічною Цілі А "Сприяння економічному та соціальному розвитку в регіонах по обидва боки спільних кордонів" ЄІС ТГС.

Пріоритет 1. Просування місцевої культури і збереження історичної спадщини

Пропоновані орієнтовні заходи в рамках пріоритету:

- Спільні ініціативи та заходи, що стосуються просування і збереження місцевої культури та історії;
- Спільні проекти з підтримки, просуванню і збереженню традиційних ремесел і мистецтв;
- Спільне створення туристичних продуктів, які дотримуються необхідність захисту культурної спадщини;
- Стимулювання співробітництва між організаціями в сфері історичної та культурної спадщини (обмін кращими практиками, спільні тренінги та інші відповідні заходи);
- Спільні проекти з просування туристичних цінностей;
- Спільні проекти, що стосуються підготовки та реалізації (освоєння) інвестицій в туристичну інфраструктуру і туристичні послуги, що підвищують використання культурної спадщини в туристичній сфері (напр. Велосипедні маршрути, освітні стежки, і т.д.), включаючи додаткову туристичну інфраструктуру, щоб посприяти використанню культурної спадщини (напр. велопробіг, інформаційні покажчики, інфраструктура для людей з обмеженими можливостями і т.д.);
- Збереження, захист і адаптація або розвиток культурної спадщини в туристичних цілях, а також в соціальних, культурних, освітніх та інших цілях;
- Спільне навчання та обмін персоналом з метою збільшення можливостей в сфері управління культурною та історичною спадщиною, розвиток спільних туристичних продуктів і послуг, маркетинг ресурсів спадщини програмної території та інших відповідних здібностей.

Пріоритет 2. Просування і збереження природної спадщини

Пропоновані орієнтовні заходи в рамках пріоритету:

- Спільні ініціативи та заходи, що стосуються просування і збереження природної спадщини;
- Спільне створення туристичних продуктів щодо просування і захисту природної спадщини;
- Загальна розробка транскордонних стратегій для збереження та використання природних об'єктів, територій і пейзажів;
- Спільне розвиток навичок і співпраці між місцевими і регіональними органами влади в області раціонального використання природних ресурсів;
- Стимулювання співпраці між установами в сфері охорони природної спадщини (обмін передовим досвідом, спільні тренінги);
- Спільні інвестиції в екологічну інфраструктуру, особливо в сфері утилізації відходів, водних ресурсів з метою збереження природної спадщини;
- Збереження, захист і впровадження або розвиток природної спадщини в туристичних, а також в соціальних, культурних, освітніх та інших цілях;
- Спільне навчання персоналу і обмін персоналом з метою збільшення потенціалу в сфері управління природними ресурсами, розвитку спільних туристичних продуктів і послуг, маркетинг об'єктів культурної спадщини на території Програми та інших пов'язаних з цим можливостей;
- Будівництво, реконструкція або модернізація інфраструктури, що підвищує використання природної спадщини в туризмі (напр. Велосипедні стежки, природні маршрути і т.д.), в тому числі додаткову туристичну інфраструктуру, щоб полегшити використання природної спадщини (наприклад, велосипедні стійки, покажчики, інфраструктуру для людей з обмеженими можливостями і т.д.).

Реалізація даної мети має слугувати поліпшенню ефективності прикордонної інфраструктури та процедур, а також поліпшенню безпеки кордонів. Збільшена пропускна спроможність пунктів прикордонного контролю і поліпшення умов їх безпеки є досягненням інших цілей Програми. Усунення адміністративних, інституційних та інфраструктурних перешкод в переміщенні товарів, послуг і людей через кордони є умовами повного використання і розширення соціально-економічного потенціалу Програмної території. В рамках ТМ будуть підтримані заходи, що сприяють прозорості та ефективності митних і прикордонних процедур контролю. Метою цих заходів є прискорення процедур при перетині кордонів, і як очікуваний результат - швидке і безпечне перетин кордону.

Регіональна політика Європейського Союзу спрямована на зменшення диспропорцій розвитку регіонів, оскільки більшість прикордонних територій у країнах Європи є менш розвиненими, ніж центральні. Для того щоб якось нівелювати цю ситуацію, необхідно підвищувати життєвий рівень населення прикордонних територій. Трохи іншою є ситуація в Україні, так як виключно західні прикордонні території розвивалися зі специфікою периферійності, а усі інші регіони розвивалися як внутрішні регіони країни. Поява кордону внесла суттєві зміни в життя мешканців західних регіонів України. Основні цілі розвитку транскордонного співробітництва, які необхідно враховувати у регіональній політиці це – зменшити роль кордону, використати нові можливості при вирішенні проблем розвитку прикордонних регіонів, підвищення життєвого рівня місцевого населення. Наразі, вітчизняна наука здійснює перші спроби у ґрунтовних дослідженнях транскордонного співробітництва. На початковому етапі свого формування знаходиться система та інструменти підтримки програм транскордонного співробітництва. Таким чином, головними пріоритетами у розвитку транскордонного співробітництва мають бути наступні цілі: підвищення туристичної привабливості українських регіонів, в першу чергу прикордонних; створення умов для інтеграції України та її регіонів у загальноєвропейський простір; удосконалення та узгодження

національного законодавства з законодавством європейських країн у галузі транскордонного співробітництва з урахуванням рекомендацій, Європейського Союзу, Ради Європи та інших міжнародних організацій; підготовка кваліфікованих кадрів для реалізації проектів та програм у сфері транскордонного співробітництва; ґрунтовне дослідження питань розвитку транскордонної співпраці, теоретичних засад, форм і механізмів транскордонного співробітництва з урахуванням світового, в першу чергу, європейського досвіду, дослідження кращих світових практик у даній сфері. Такі науки як економіка (регіональна економіка) та право (зокрема, 10 такі галузі права, як адміністративне, конституційне, муніципальне тощо) тісно пов'язані з дослідженням з практик транскордонного співробітництва, а також навчальні дисципліни «Правові засади державної регіональної політики», «Муніципальне право України», «Муніципальне право зарубіжних країн», «Європейське право» та «Європейська інтеграція» також займають чільне місце у вивченні механізмів транскордонного співробітництва. Крім того необхідно щоб ця робота була пов'язана також з прикладними дослідженнями з питань розвитку єврорегіонів (об'єднань єврорегіонального співробітництва). Об'єктами даних досліджень мають виступати процеси транскордонного співробітництва, а їх предметами – теоретико-методологічні, організаційно-правові та фінансово-матеріальні основи транскордонного співробітництва як складового елемента державної регіональної політики.

2.2. Проекти програми транскордонного співробітництва у сфері охорони культурно– історичної спадщини, які вже реалізовані в Україні

В сучасних реаліях, розширення транскордонного та міжрегіонального співробітництва є одним з пріоритетних напрямків і завдань влади як на місцевому так і державному рівні. Увага під час проведення таких досліджень та проектів в першу чергу приділяється поглибленню соціально-економічних

відносин між органами виконавчої влади, територіальними громадами та інших держав. Івано-Франківська область бере участь у реалізації Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2013-2020 рр., яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України 21.08.2016 р. № 534 [30,46,50].

До переліку проектів у сфері транскордонного співробітництва, яким може надаватися державна фінансова та організаційна підтримка, включено наступні проекти:

ПРОГРАМА «ТВОРЧА ЄВРОПА»

«EMERGENCE. Від вивчення досвіду до нової творчості: Жива спадщина та її переосмислення». Партнери: інститут Умені – Дівадельний Устав (м. Прага, Чехія), Кіпрська театральна організація (Нікосія, Кіпр), Ізоляція. Платформа культурних ініціатив (м. Київ, Україна), Університетський коледж Остфельда (м. Галден. Норвегія), ANNOGALLERY (м. Хорка, Чехія), Музей Вікторії та Альберта (м. Лондон, Велика Британія), Театральний інститут ім. З. Ражневського (м. Варшава, Польща), Латвійський театральний інститут (Рига, Латвія). Покриття програмою – 752, 264 тис. євро.

«ПОЛІФОНІЯ – Колекція рідкісної європейської спадщини». Партнери: Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» (Київ, Україна), ORDOGKATLAN FESZTIVAL EGYESULET (Будапешт, Угорщина), DI MINI TEATRO (Лілль, Франція) Покриття програмою – 220 тис. євро.

ПРОГРАМА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІНСТРУМЕНТУ СУСІДСТВА ПОЛЬЩА – БІЛОРУСЬ – УКРАЇНА 2013–2017

«Шляхами штетлів. Об'єкти єврейської культурної та матеріальної спадщини в транскордонному співробітництві та туризмі». Партнери проекту: Осередок «Брома Градська – Театр НН» (Люблін, Польща), Гродненський державний університет ім. Янка Купали (Гродно, Білорусь), Новогрудський музей історії та етнографії (Новогрудок, Білорусь), Центр соціальних та ділових ініціатив (Яремче, Україна), Рівненський центр маркетингових досліджень

(Рівне, Україна). Загалом – 478,940 тис. євро. Покриття програмою – 486,645 тис. євро. Тривалість 27 місяці.

«Скарби прикордоння – збереження культурної спадщини». Партнери проекту: Державний історико-архітектурний заповідник у м. Жовкві (Україна), Товариство Ісуса – Монастир у м. Стара Весь (Польща) Загалом – 3065,382 тис. євро. Покриття програмою – 3910,556 тис. євро. Тривалість 21 місяці.

«Просування культурно-історичної спадщини Польщі та України – Фортеці Перемишль». 11 мікропроектів. Партнери: Партнерство 2 рівня – на рівні мікропроектів (Україна). Асоціація Карпатський Єврорегіон Польща (Польща) Загалом – 591,773 тис. євро. Покриття програмою – 488,595 тис. євро. Тривалість – 12 місяців.

«Спільна промоція культурно-історичної спадщини Львівської області, Підкарпатського і Люблінського воєводств та їх туристичних можливостей ». 11 мікропроектів. Головний партнер: Львівська асоціація розвитку туризму (Україна). Загалом – 546,3295 тис. євро. Покриття програмою – 491,597 тис. євро. Тривалість – 24 місяці

«Нове життя для старого міста: відновлення пам'яток історико-культурної спадщини Луцька і Любліна». Партнери: Муніципалітет Любліна (Люблінське воєводство, Польща), Виконавчий комітет Луцької міської ради (Волинська область, Україна). Загалом – 1 676 398 тис. євро. Покриття програмою – 1 508,758 тис. євро.

ПРОГРАМА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УГОРЩИНА – СЛОВАЧЧИНА – УКРАЇНА - РУМУНІЯ 2015–2020

«Реставрація історико-культурних пам'яток Сніна-Хуст». Партнери: Міська рада Сміни (м. Сміна, Словаччина), Виконавчий комітет Хустської міської ради (м. Хуст, Україна). Покриття програмою – 811,241 тис. євро.

«Культура у дзеркалі». Партнери: Департамент культури, релігії та національностей Калуської міської ради (м. Калусь, Україна), Міська рада Сейні (м. Сейні, Румунія). Покриття програмою – 983,821 тис. євро.

«Врятуй свою спадщину». Партнери: Греко-католицька єпархія Мукачево (м. Мукачево, Україна), Gotická cesta (Словаччина), Покриття програмою – 931,93 тис. євро.

ПРОГРАМА ТРАНСКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ РУМУНІЯ – МОЛДОВА – УКРАЇНА 2013–2017

«Історико-етнографічна спадщина – важлива складова сталого розвитку туризму та сфери послуг на Буковині». Партнери: Сучавський Університет «Штефан чел Маре» (м. Сучава, Румунія), Чернівецький обласний краєзнавчий музей (м. Чернівці, Україна), Сучавське управління культури та національної спадщини (м. Сучава, Румунія), Музей Буковини (м. Сучава, Румунія), Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (м. Чернівці, Україна). Загалом – 1 464,463 тис. євро. Покриття програмою – 944,466 тис. грн. Тривалість – 24 місяці.

ПРОГРАМА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІНСТРУМЕНТУ СУСІДСТВА ПОЛЬЩА – БІЛОРУСЬ – УКРАЇНА 2014–2020

«Транскордонні центри діалогу між культурами Польща- Україна - Білорусь». Головні партнери: Виконавчий комітет міської ради Ковеля (Волинська область, Україна), Муніципалітет Щучин (Підляське воєводство, Польща), Відділ освіти, туризму та спорту Щучинського районного виконавчого комітету (Гродненська область, Білорусь). Загалом – 2 620,099 тис. євро. Покриття програмою – 2359,089 тис. євро. Тривалість – 24 місяці.

«Світ Карпатських Розетів – Заходи для збереження культурних скарбів Карпат». Головний партнер: Асоціація розвитку і просування Підкарпатського «КАРПАТІЯ Про» (Підкарпатське воєводство, Польща). Загалом – 1 543,389 тис. євро. Покриття програмою – 1371,340 тис. євро. Тривалість – 24 місяці.

«Центри роботи з молоддю в Мейске П'ястові та Сколе – культурно-історична спадщина Ржешува-Львівської області як основа». Партнери: Будинок матері Конгрегації Святого Архангела Михаїла в Мейске П'ястове (Підкарпатське воєводство, Польща), Римо-католицька парафія у Сколе

(Львівська область, Україна). Загалом – 2 691,311 тис. євро. Покриття програмою – 2560,088 тис. євро. Тривалість – 24 місяці. «Монастирі-близнюки: Рава-Руська і Вегров, потенціал спадщини Реформатського ордена як чинник для сталого розвитку туризму культурного життя». Партнери: Релігійна організація «Курія Львівської архієпархії Римо-Католицької Церкви» в Україні (Львівська область, Україна) Римо-католицька парафіяльна церква св. Петра Алькантари та св. Антонія Падуанського у Вегров (Мазовецьке воєводство, Польща) . Загалом – 2 675,872 тис. євро. Покриття програмою – 2 394,985 тис. євро. Тривалість – 24 місяці.

« Міжрегіональний маршрут паломництва як інструмент збереження спільної культурно-історичної спадщини на польсько-українських прикордонних територіях». Партнери: Відділ архітектури та містобудування Львівської обласної державної адміністрації (Львівська область, Україна), Римсько-католицька парафія, присвячена Св. Ядвізі в Мокободи (Мазовецьке воєводство, Польща), Асоціація органів самоврядування «Єврорегіон Карпати – Україна» (Львівська область, Україна), Римсько-католицька парафія присвятила народження Пресвятої Богородиці в Голублі (Мазовецьке воєводство, Польща). Загалом – 2 181,106 тис. євро. Покриття програмою – 1 881,996 тис. євро. Тривалість – 24 місяці.

ПРОГРАМА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УГОРЩИНА – СЛОВАЧЧИНА – РУМУНІЯ – УКРАЇНА 2006–2012

«Спадщина карпатських залізниць». Партнери: Туристична асоціація Івано-Франківщини (Україна), Адміністрація Марамуреського гірського природного парку (Румунія), Івано-Франківська облдержадміністрація (Україна). Вигодська селищна рада Долинського району Івано-Франківської обл., Загалом – 476,383 тис. євро. Покриття програмою – 486,744 тис. євро.

«Багатство карпатської кулінарної спадщини». Партнери: Туристичне Організація Івано-Франківщини (Україна), Асоціація «Ecologic» та Торгово-промислова палата повіту Сату-Маре (Румунія), Кошицька регіональна філія Словацької торгово-промислової палати та промисловості (Словаччина) та

Вигодська селищна рада Долинського району Івано-Франківської обл., Загалом – 435,801 тис. євро. Покриття програмою – 438,290 тис. євро.

Визначальною характеристикою для проектів, які фінансуються з коштів МТД, є орієнтація на просування та популяризацію МКС для зростання туристичних переваг територій. Рішучою перевагою цих програм, разом з вимогою співфінансування заявниками, є умова пошуку закордонних партнерів, що значно збільшує можливість реалізації цих проектів та надає великі можливості для переймання міжнародного досвіду в сфері МКС а також допомагає вибудувати довгострокове співробітництво. Середня тривалість проектів 1-2 роки. Тим не менш їхня вартість значно відрізняється: від сотень тисяч до декількох млн євро, залежно від розмірів проекту. Також важливо, що програми МТД тривають здебільшого 5 або 7 років та мають 2–3 етапи прийому заявок на фінансування у першій половині реалізації програми, тобто можливості подачі проектів є досить обмежень.

Одним з обмежуючих чинників є те, що більшість таких програм стосуються транскордонного співробітництва, що значно звужує можливості втілення проектів МКС для областей, які не мають кордонів з іншими країнами. На мою думку для таких областей є більш простішим пошук окремих грантових програм як від міжнародних так і вітчизняних донорів.

Попри значне щорічне фінансування МКС за програмами МТД і налагодженість відносин між країнами-партнерами, експерти виділяють такі проблеми, що викликають нераціональне використання коштів:

- пріоритети й цілі, включені у проекти транскордонного співробітництва, часто не включені в українські стратегії розвитку для окремих регіонів;
- в органів місцевої влади співпраця з програмами підтримки КС не є пріоритетною;
- нерівномірне розподілення фінансів між різними українськими регіонами у різних проектах через просування їх інтересів розробниками програм;

- відсутність потрібного досвіду у працівників органів місцевої влади щодо залучення інвесторів, розподілу виділених коштів та співпраці з іноземними партнерами;
- обмеженість можливостей по залученню приватного чи корпоративного фінансування у межах програм ЄС;
- відсутність реагування місцевої влади на рекомендації по програмах і втрата, як наслідок, можливостей співпраці.

2.3 Індикатори та методи МіО ефективності Програми транскордонного співробітництва у сфері охорони культурно – історичної спадщини

Аналіз міжнародного досвіду з реалізації програм із охорони та промоції культурної спадщини дозволив виокремити низку індикаторів, важливих для побудови продуктивних стратегій з написання грантових пропозицій. Серед критеріїв-індикаторів (індикаторів-імперативів), врахування яких бажано враховувати майбутнім бенефіціантам, виокремлено наступні: «доступність і віртуальність», «облік і аудит», «автентичність», «взаємодія зацікавлених сторін», «послуги і підприємливість», «регулювання» та «ефективність».

Доступність і віртуальність

- усе розмаїття культурної спадщини повинно бути доступним не лише в межах країни, але й міжнародній громаді;
- використання досягнень інформаційно-комунікативних технологій, повинно бути спрямоване на створення сучасних е-продуктів, адаптованих для використання на смартфонах, планшетах і ПК.

Шляхи реалізації: створення е-путівників, стартапів, е-туристичних продуктів, інтерактивних путівників різними мовами тощо.

Облік і аудит (інвентаризація культурної спадщини)

- формування реєстрів культурної спадщини на усіх рівнях. Подекуди (для українських реалій) заважає збереженню більшості пам'яток на заповідних територіях їх перебування поза балансами заповідників та недостатнє правове регламентування з питань бухгалтерського обліку;
- створення онлайн-бази даних об'єктів культурної спадщини (е-реєстру культурних цінностей);
- впровадження функції моніторингу та контролю за збереженням об'єктів культурної спадщини з урахуванням вимог та рекомендацій з бухгалтерського обліку (напр. удосконалення облікової картки об'єктів нематеріальної культурної спадщини);
- організація інспектування за зберіганням та реставрацією об'єктів культурної спадщини.

Шляхи реалізації: віртуальна електронна система культурної спадщини, розробка інформаційно-аналітичної систем, формування цифрових каталогів, оновленням нормативно-правової бази з ревіталізації нематеріальної культурної спадщини.

Автентичність

- максимально можливе збереження об'єктів культурної спадщини, забезпечення їх автентичності;
- часто вимоги інвестора вимагають від реставратора серйозних поступок від класичних основ реставрації, що може спричинити фізичне руйнування пам'ятки;
- діяльність у сфері збереження культурної спадщини повинна ґрунтуватися на якісній комунікації між представниками різних професій;
- обґрунтований вибір об'єктів спільної культурної спадщини, що є надбанням міжкультурних взаємодій та комунікацій.

Шляхи реалізації: дотримання проектної документації, консультації з фахівцями: істориками, реставраторами, етнологами тощо.

Взаємодія зацікавлених сторін

- інтеграція зусиль усіх зацікавлених сторін, дотичних до збереження культурної спадщини, усунення можливих конфліктів. У даному випадку в якості зацікавлених сторін виступають: реставратори; містобудівельники; дизайнери середовища; проєктанти комунікацій; дослідники історичної, технічної, просторової, громадської та господарської структури; міські громади та представники влади; грантодавці та меценати;
- опрацювання ефективних стратегій із залучення коштів та грантів;
- набуття навичків з фандрейзингу (залучення та пошук коштів для реалізації проєктів та підтримання існування організації). Сектор української, як і польської культурної спадщини буде все більше покладатися на залучення коштів із приватного сектору;
- посилення довіри громадських організацій та потенційних інвесторів до органів державного управління;
- кооперація фахівців різних галузей та органів місцевої влади повинна бути підтримана громадою, громадськими організаціями та активістами;
- організація днів культурної спадщини в співпраці з державними органами влади та освітніми закладами;
- посилення ролі спільних інститутів співпраці (громадських, консультативних, експертно-методичних рад), до основних функцій яких варто віднести всебічне забезпечення участі широкої громадськості у формуванні та реалізації державної політики у сфері культури.

Шляхи реалізації: презентація музейних проєктів, тренінги з особистісного розвитку, запровадження корпоративної та приватної культури благодійництва та меценатства, освітні компанії та промоція об'єктів культурної спадщини, уповновадження громадян приймати спільні рішення

в суспільних інтересах розвитку територіальної спадщини і громадського простору, створення заохочувальної системи для меценатів, які жертвують фінансові кошти для збереження об'єктів спадщини.

Послуги і підприємливість

- потрібно продемонструвати перспективність інвестицій у музейну діяльність;
- усі ресурси будь-якого музею (приміщення музею, його фонди та кваліфікація музейних працівників) повинні працювати на користь соціального, культурного та навіть економічного розвитку суспільства та місцевої громади;
  - проведення опитувань відвідувачів для визначення їхніх потреб та очікувань.
  - надання спеціальних послуг для відвідувачів музею (сувенірні крамниці, книгарні, кафе/ресторани, тематичні екскурсії, спеціальні заходи тощо);
  - популяризація культурних цінностей на місцевому та регіональному рівнях;
  - запровадження інноваційних проектів з питань охорони та популяризації культурної спадщини;
  - розвиток музейної освіти: налагодження контактів та побудова відносин з освітніми організаціями при плануванні та реалізації освітніх програм;
  - стимулювання підприємницьких ініціатив у сфері охорони і промоції об'єктів культурної спадщини;
  - детальне опрацювання туристичних цінностей і привабливості культурних цінностей регіону;

- розвиток підприємництва у туристичній сфері транскордоння (напр., готельного бізнесу, етнотуризму тощо);

- створення достатньої кількості інформаційних туристичних центрів (ТІЦ) у транскордонному регіоні.

Шляхи реалізації: реклама, маркетингові опитування, залучення волонтерів, особисті зустрічі, податкові пільги, туристична логістика, школа гідів.

Регулювання

- удосконалення механізмів державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини;

- забезпечення системності та координації у діяльності органів державної влади зі збереження історико-культурної спадщини;

- контроль з боку органів влади усіх рівнів за порушенням пам'ятко-охоронного законодавства;

- вирішеність питання про надання преференцій у сфері охорони історико-культурної спадщини та пільг при оподаткуванні;

- врегульованість відносин між органами виконавчої влади й управлінням майном і діяльністю закладів, що займаються питаннями культурного відродження;

- інтеграція громадян до процесів збереження культурної спадщини;

- підвищення правової компетентності фахівців у сфері охорони культурної спадщини у напрямку знання ними законів, що діють у галузі та їх основного змісту;

– прийняття державної цільової програми охорони культурної спадщини (для України).

Шляхи реалізації: громадські слухання, належний контроль за виконанням чинних законів, нормативно-правових актів та прийнятих рішень у пам'ятко-охоронній сфері, розвиток компетентності, вдосконалення законодавства, оцінка дій влади щодо охорони історико-культурної спадщини представниками громадськості.

Ефективність (кількісні та якісні показники)

– основний кількісний індикатор результатів реалізації грантових проектів, спрямованих на збереження та промоцію культурної спадщини, це збільшення кількості відвідувачів об'єктів історичної та культурної спадщини.

Потрібно продемонструвати перспективність інвестицій грантодавця щодо реновації, промоції та охорони об'єктів історичної та культурної спадщини. Обсяг фінансових асигнувань, повинен бути тісно пов'язаний із річними результатами очікуваної діяльності, що мають надаватися у якості кількісних даних. Статистичні показники повинні охоплювати не тільки кількісні результати, а й дозволяти оцінювати якісні зміни. Серед можливих якісних показників результатів реалізації проектних пропозицій нами пропонуються наступні:

– нове знання, яке отримають потенційні споживачі (якість знання, пізнавальність, інноваційність);

– задоволеність від реалізації інвестиційного проекту (відсутність негативних асоціацій, емоцій, бажання прийти ще раз, поширення інформації серед родичів, друзів, знайомих, позитивні відгуки від побаченого);

– долучення до гона волонтерів, задіяних в промоцію об'єктів культурної спадщини;

– наявність позитивних відгуків у мас-медіях, соціальних мережах;

– наявність сприятливого морального та емоційного клімату для співпраці усіх зацікавлених сторін.

Шляхи реалізації: робота експертних груп з обґрунтування критеріїв оцінювання поданих проектів, опитування зацікавлених сторін, майстер-класи, вивчення передового досвіду, опрацювання кейсів, аналіз статистичних показників і відгуків при відвідуванні створених веб-сторінок, які промують культурну спадщину.

Вивчаючи зв'язки між територіальними громадами транскордонних регіонів України та ЄС, можемо сказати, що транскордонне співробітництво в сфері культури має тривалу історію, порівнюючи із іншими видами співпраці, оскільки навіть за часів СРСР даний вектор співпраці був певною мірою відкритим для населення прикордонних регіонів. Тому сприяла низка чинників, на які не могли впливати навіть політичні рішення радянської влади: спільне історичне минуле населення прикордонних областей, родинні зв'язки, чисельні етнічні меншини суміжних країн по обидва боки державних кордонів, спільна культурно-історична спадщина та близькість культур, релігійна співпраця (здебільшого неофіційна) тощо.

Розвинена співробітництва в галузі культури у транскордонних регіонів обумовлено нормативно-правовими актами, зокрема Законом України «Про транскордонне співробітництво» [4], Концепцією Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2012-2015 рр. [5] та ін. Співробітництво у сфері культури є одним із важливих векторів в галузі транскордонного співробітництва а формами так званою «доданої вартості» у розвиток регіонів, яка створюється у межах такого співробітництва є політична, інституційна, соціально-економічна та соціокультурна [6].

На сьогодні в Україні інституціоналізовано 10 єврорегіонів по усьому периметру державного кордону, які умовно поділяються на групи: за участю регіонів країн Євросоюзу, регіонів країн СНД та морський транскордонний регіон (“Чорне море”). Серед них 5 єврорегіонів – об'єднання з країнами ЄС

(“Карпатський єврорегіон”, “Прут”, “Буг”, “Дністер”, “Нижній Дунай”), 4 – транскордонні об’єднання, створені за участю областей країн СНД «Дніпро», «Слобожанщина», «Ярославна», “Донбас”), угодами про створення яких передбачена співпраця у сфері культури та збереження культурно-історичної спадщини.

Серед головних цілей створення єврорегіонів є зміцнення соціально-економічних, політичних та культурних зв’язків народів на території транскордонного регіону. Згідно з програмами розвитку єврорегіонів в Україні, головними напрямками співпраці створених єврорегіонів є об’єднання зусиль в економічній сфері, покращенню соціальної, інформаційної та виробничої інфраструктури, будівництві та модернізації інфраструктури кордону, розвитку транспортної мережі, науковій та культурній сфері, охороні навколишнього середовища, обміні досвідом між відповідними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, допомозі в ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, боротьбі зі міжнародною злочинністю, торгівлею людьми і нелегальною міграцією тощо [9].

В програмних документах щодо налагодження транскордонного співробітництва, культурна сфера також передбачена. Тим не менш, з боку органів виконавчої влади України, цьому вектору, приділяється недостатньо уваги. Попри це, зі сторони ЄС культурна співпраця у транскордонному просторі, має більш вагоме значення. Досліджуючи підсумки реалізованих програм в галузі транскордонного співробітництва за попередні роки за участю західних єврорегіонів можна сказати, що підтримка ЄС значною мірою орієнтується на зміцнення співпраці в соціокультурній сфері. Наприклад, в межах програми добросусідства «Польща-Білорусь-Україна» INTERREG III A/Tacis CBC 2004-2006 проекти в сфері культури склали (35,0 %), у сфері освіти (39 %), у сфері розвитку бізнесу і туризму (19 %) [10, с.37].

Загалом в рамках програм транскордонного співробітництва ЄС та України культурна складова дедалі більше виділяється на фоні інших програм та проектів. 2008 рік оголошений ООН роком культурного різноманіття, а 2009

– роком творчості та інновацій, що показує значимість розвитку культури для забезпечення прогресу та налагодження різностороннього співробітництва між державами в світі. В рамках різних програм програм та проектів з налагодження добросусідства та транскордонного співробітництва, євроінтеграції зростає частка фінансування проектів у сфері культури та освіти.

Аналізуючи програми транскордонного співробітництва, які не так давно були схвалені Європейською Комісією "Україна – Румунія – Республіка Молдова" (Рішення № 3819/29, 27.07.2008 р.), "Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія" (Рішення № С (2009) 5146, 24.09.2009 р.), "Україна – Польща – Білорусь" (Рішення № К (2008) 1411, 09.11.2008 р.) та "Чорне море" (Рішення № С (2008) 7486, 27.11.2008 р.), приходимо до висновку, що увага в даних проектах фокусується в межах цих проектів сьогодні приділяється саме налагодженню культурного співробітництва між євро регіонами та в їх межах.

Відводиться особлива увага пріоритетам у програмах транскордонного співробітництва налагодженню культурного співробітництва Польща – Білорусь - Україна 2007-2013, [11]:

Пріоритет 1.1. Створення сприятливих умов для ведення підприємництва. Одним із пріоритетних напрямів розвитку підприємництва у країнах ЄС є розвиток креативних індустрій, як найбільш динамічного з сегментів економіки (зростання 4-7% на рік), тому створення сприятливих умов для розвитку творчої економіки є найважливішим завданням розвитку транскордонних регіонів. (Такі пріоритети присутні і в рамках програм "Україна – Румунія – Молдова", "Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія" та "Чорноморе"). – Згідно з цим пріоритетом передбачена також підтримка творчих індустрій, пов'язаної з регіональними ринками. Відомо, що для розвитку територій та формування позитивного іміджу регіону як правило використовуються саме культурні надбання і ресурси, а тому це ще один із пріоритетів розвитку співробітництва в рамках транскордонних програми.

Пріоритет 1.2. Розвиток туризму. фокусується на розвитку і більш повному використанню туристичного потенціалу регіону, в в першу чергу за

рахунок багатства культурної спадщини. Також в програмах передбачається розробка нових туристичних продуктів та туристичної інфраструктури, що сприятиме розвитку культурного туризму. Також в межах цього пріоритету передбачено створення привабливого іміджу регіону, а також захисту культурно-історичної спадщини.

Пріоритет 3.1. Нові можливості транскордонного співробітництва на міжрегіональному рівні. Даний пріоритет фокусується на розбудові інфраструктурної основи транскордонного співробітництва, в тому числі і у сфері культури. Зокрема, спільна реалізація в рамках проекту Ради Європи «Збереження культурного капіталу», який має стати першим етапом у формуванні інституційних основ та механізмів та більш ефективного використання культурної спадщини територій, активне залучення територіальних громад до збереження та капіталізації культурної спадщини та створення нових культурних ресурсів, налагодження систематичної співпраці на рівні територіальних громад та місцевих органів влади, у тому числі в галузі культури та збереження культурної спадщини. Серед всіх єврорегіонів найактивнішим є співпраця на рівні регіональних громад Україна та Республіки Польща.

Багато областей України та воєводства Польщі в різний час уклали угоди про регіональне співробітництво. Найкраще розвивається міжрегіональне співробітництво у Підкарпатському, Люблінському, Лодзькому, Сілезькому та Мазовецькому воєводствах, та їх партнери в Україні - Львівська, Одеська, Івано-Франківська, Вінницька та Волинська області. Різного роду програми ТКС охоплюють населені пункти від найнижчого рівня до угод між містами мільйонниками, слід додати що, кількість укладених угод постійно зростає. Згідно даних наданих Посольством України в Республіці Польща на різних рівнях між Україною та Польщею станом на вересень 2013 р. підписано близько 453 угод про міжрегіональне співробітництво, більшість з них включають в себе налагодження співпраці у культурній сфері [12].

Між регіональними громадами Волинської області та Республіки Польща укладено понад 30 угод в сфері транскордонного співробітництва, зокрема Угода про економічне, торговельне, науковотехнічне і культурне співробітництво між Волинською областю України та Люблінським воєводством Республіки Польща.

В рамках цієї транскордонної співпраці вже реалізовано багато проектів, зокрема [13]:

– «Люблін і Луцьк з точки зору кухної спадщини. Бгагатий світ кулінарії польсько-українського пограниччя» фінансується з Програми Добросусідства Польща-Білорусь-Україна INTERREG IIIA/Tacis CBC 2004 - 2006 і реалізовувався впродовж квітня-вересня 2007 р. на території міст Луцьк і Люблін.

– «Ягеллонський ярмарок – бзмежна спадщина Сходу і Заходу» цей проект реалізований для зближення міст люблінського регіону, а також Любліна, Львова, Луцька і Бреста. Ціллю проекту є формування історико-культурного підґрунтя, збагачення спільної спадщини Сходу і Заходу та пошуку оптимальних шляхів розвитку територій та промоції у регіоні ідеї об'єднаної Європи.

– Програма прикордонного співробітництва “Україна – Румунія – Республіка Молдова” одною з горовних цілей данного проекту являється налагодження в тому числі міжособистісного співробітництва, яке значною мірою формується у соціокультурній сфері [14] у зв’язку з цим, значна увага приділяється розвитку культурного співробітництва.

Таким чином, на 01.04.2010 серед 8 діючих проектів, профінансованих з фонду, 2 стосуються безпосередньо сфери культури: 1. Популяризація спільної культурної спадщини в транскордонному регіоні Чернівці – Сучава (2008-2010 рр.; Виконавці: Чернівецька міська рада, Міська адміністрація Câmpulung Moldovenesc, Муніципалітет Сучави та ін.; обсягфінансування 290,2 тис.євро); 2. Створення інтегрального туристичного продукту для розвитку культурного туризму на Буковині (2008-2010 рр.; виконавці: Національний історико-

архітектурний заповідник "Хотинська фортеця", Управління туризму Чернівецької обласної державної адміністрації, Торговельнопромислова палата Сучави та ін. ; обсяг фінансування – 701,7 тис.євро).

Станом на вересень 2013 р. в межах операційної програми “Україна – Румунія – Республіка Молдова 2007 – 2013 рр.” за фінансової підтримки Європейського Союзу реалізовувались 3 проекти у сфері культури:

1. Історико-етнографічна спадщина – складова сталого розвитку туризму на Буковині (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича у співпраці з Сучавським університетом (Румунія) з бюджетом 1 486,7 тис. євро.

2. Партнерство заради розвитку культурних традицій серед молоді (Асоціація Мугурел м. Дорогой Ботошанського повіту (Румунія) з бюджетом 90,8 тис. євро).

3. Транскордонний освітній обмін в галузі Європейських студій як сприяння зменшенню ефекту кордону на східному рубежі ЄС (Ясський університет «А.І. Куза» (Ясси, Румунія), Молдовська академія економічних студій (Кишинів, Республіка Молдова), Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Україна). Бюджет проекту 165,0 тис. євро.

У 2008 р. був завершений міжнародний проект в галузі транскордонного співробітництва „Центр спільних українсько-польських ініціатив – створення стійкої платформи для успішного розвитку прикордонних територій”, здійснений Фондом розвитку транскордонної співпраці та спільних економічних зон (м. Ужгород). Безпосередню участь у вціленні в життя даного проекту брали партнерські організації із Польщі та України – Європейський центр інтеграції та співпраці органів самоврядування „Дім Європи” (м. Люблін, Польща), Міжнародна Асоціація Інституцій Регіонального Розвитку (м. Ужгород). Агенція Регіонального Розвитку та Європейської Інтеграції (м. Львів).

Головним досягненням цього проекту було створення нової суспільної організації – Центр українсько-польського транскордонного співробітництва, який бере активну участь на етапі розробки та вцілення в життя проектів

розвитку прикордонної, транспортної, туристичної, комунальної та природоохоронної інфраструктури, культурних та платформ міжрегіональної комунікації, а також у реалізації стратегії розвитку регіонів згідно до вибраних раніше пріоритетів. Серед головних програм які реалізуються за допомогою нової громадської організації можна виділити програму транскордонного партнерства «Південно-Східна Європа» 2007-2013 рр. (Рішення №: С(2007) 6590 від 20 грудня 2007;)) з бюджетом 206,7 млн. євро. діє на території наступних країн та регіонів: Албанії, Австрії, Боснії та Герцеговини, Болгарії, Хорватії, Колишньої Югославської Республіки Македонія, Греції, Угорщини, Республіки Молдова, Чорногорії, Румунії, Сербії, Словаччини, Словенії, а також до програми включені окремі регіони Італії та України (Одеська, Чернівецька, Закарпатська, ІваноФранківська області).

Суть програми полягає у налагодженні транснаціонального співробітництва для налагодження зв'язків між раїнами та євро регіонами, а також підтримка сталого розвитку регіонів, зокрема через вирішення проблем, пов'язаних з благоустроєм зміських територій;

- створення продуманого плану розвитку територій (включаючи зовнішній вигляд територій);

- захист культурних цінностей. Наразі діють програми Європейського інструменту добросусідства та партнерства, серед них 14 нових програм для країн-учасниць ЄПС: Азербайджану, Алжиру, Вірменії, Єгипту, Грузії, Ізраїлю, Йорданії, Лівану, Марокко, Молдови, Сирії, Тунісу та України [15], в рамках яких налагодження транскордонного співробітництва у сфері збереження культурно-історичних надбань передбачають:

- Міжрегіональна програма розвитку сусідів на східних кордонах ЄС (2010-2013) для підтримки східного партнерства (у т.ч. і у сфері культури);

- Регіональний проект по фінансуванню студентських обмінів, університетської співпраці та соціальних контактів між університеами посадовцями різних органів влади.

Загалом бюджет сприянню Європейської політики підтримки добросусідства на 2011- 2013 рр. складає більш ніж 5,7 млрд. євро. Україна протягом трьох років отримувала з бюджету ЄПС 470,1 млн євро. У діючих програмах транскордонної співпраці в межах різних Єврорегіонів до яких належать українські регіони, вони включають прикордонні території України та країн ЄС підходи до впровадження транскордонного співробітництва дещо змінилися, і основний акцент в даних програмах і проектах фокусується на формуванні спільного культурного простору, розвитку творчого потенціалу регіонів а також у встановленні міжособистісних контактів, та підвищенні економічного потенціалу, акумуляції культурних ресурсів, особливо на розвитку туризму, а особливо культурного туризму.

Співпраця у такому форматі, як «Від людини до людини» займає чільне місце серед пріоритетів розвитку транскордонного співробітництва Україна – ЄС, фінансування якого потребує 76,8 млн євро або 21 % у загальній структурі фінансування. Даний напрям співпраці виражений у цілій низці культурних і мистецьких проектів, які покликані зберегти, відродити і популяризувати фольклорні традиції та звичаї. Також Європейська Комісія зацікавлена в підтримці проектів в рамках програми «Підтримка культури як фактору збереження демократії та забезпечення економічного зростання» в обсязі 22,2 млн євро, яка здійснюється в рамках програми ЄС «Інвестиції в людей», яка передбачає підтримку у галузі культури як головного вектору демократизації, різноманіття та сталого соціально-економічного розвитку.

Пріоритетами у втіленні програми є [16]:

- заохочення культурного розвитку та самовираження, що буде стимулювати культурне різноманіття, міжнародному діалогу та правам людини в першу чергу у контексті міжетнічного примирення, врегулювання конфліктів і демократизації;
- підвищення потенціалу діячів сфери культури для активного розвитку культурного сектору з метою забезпечення економічного зростання та всестороннього розвитку.

З боку українських органів влади різних рівнів, необхідність налагодження транскордонної співпраці у сфері культури виражається переважно у реалізації спільних проектів щодо збереження і популяризації історико-культурної спадщини, забезпечення розвитку культурного туризму, реалізації як мистецьких так і освітніх заходів. Однак збагачення потенціалу в культурній сфері для стимулювання сталого економічного розвитку може бути значно ефективнішою ніж системний підхід, адже культурні фактори є тою базою, на яку нашаровуються правові, економічні, соціальні, політичні та інші проекти, і саме від культурного розвитку залежать розуміння і сприйняття населенням змін у соціально-економічній сфері, а також формуються більшість інституцій на рівні регіонів.

Вивчаючи політику країн ЄС в галузі транскордонного співробітництва, зазначимо, що саме співробітництві в культурній сфері надається особлива увага. Так, на даному етапі проводиться проект ЄС «Культура 2007-2013» (EU Culture Programme) з фінансуванням 400 млн євро. Головними пріоритетами програми є розвиток культури і мистецтва в рамках транскордонного співробітництва [17].

Європейська комісія ставить собі за мету покращити комунікацію між Програмою та іншими фінансовими інститутами, в першу чергу з фондами та співпраця їх з іншими інституціями в галузі освіти, навчання, досліджень, інформаційного суспільства, громадянства, молоді, спорту, мов, соціального включення, зовнішніх стосунків ЄС і боротьби з усіма формами дискримінації в першу чергу у транскордонних регіонах. Створення в ЄС окремої програми зі значним фінансуванням для реалізації спільних культурних програм у транскордонних регіонах свідчить про пріоритетність культури для забезпечення розвитку цього напрямку для європейської спільноти. Беручи до уваги активізацію культурної співпраці в транскордонних регіонах, слід зазначити, що культура повинна розглядатись у таких в першу чергу в таких аспектах:

- культура як основа системи цінностей народу;
- культурні ресурси в контексті економічного розвитку території.

Культура як система цінностей має вирішальний вплив на ефективність програм транскордонного співробітництва, так як культура створює ментальні моделі поведінки, ієрархію потреб та пріоритетів серед населення тої чи іншої прикордонної території, і особливо креативних осіб, до службових або громадських обов'язків яких входить налагодження транскордонного співробітництва.

Можемо відзначити наступні тенденції в культурній сфері, які суттєво впливають на невисоку активність та якість транскордонного співробітництва в Україні:

- У більшості представників влади домінують власні інтереси над суспільними, це не дає змоги створити прозорий, економічно раціональний механізм співробітництва;
- розвинена бюрократія та корупція;
- особистий фактор: низька довіра суб'єктів транскордонного співробітництва один до одного через неспівпадіння життєвих, службових та бізнес інтересів;
- низький рівень освіченості представників бізнесу щодо можливостей співпраці в рамках програм та проектів транскордонного співробітництва, а через це, відсутність розуміння переваг такої форми співпраці не;
- низький рівень розвитку громадського суспільства, несформованість механізмів реалізації демократичних цінностей, що зумовлює недостатньо активне залучення громадських організацій до проектів транскордонного співробітництва.

Виправивши ці недоліки, розвиток транскордонного співробітництва у сфері культури може створити значні позитивні економічні зміни шляхом: – розвитку креативних індустрій. Креативні індустрії є серед головних пріоритетів, ключевим сектором розвитку економіки західноєвропейських країн. В середньому на рік приріст сегменту творчої індустрії складає 5-6 %,

тоді як загалом зростання економік розвинених країн за останні роки - в середньому 1-2%. Тому, креативній індустрії є однією з пріоритетних галузей щодо створення нових робочих місць, впровадження в бізнес інновацій, тому розвиток підприємницької діяльності в творчій галузі забезпечує не тільки розвиток економіки транскордонного регіону, але і стимулюють створенню унікальних переваг, які забезпечують високий рівень конкурентоспроможності регіонів; – розвитку потенціалу культурних ресурсів. Культурні ресурси транскордонних регіонів за участю України досі комплексно не обліковані та не оцінені.

Таким чином до культурних ресурсів, які мають значний економічний потенціал можемо віднести: культурну спадщину (матеріальну та нематеріальну), визначні місця, природні багатства, що мають культурне значення фестивалі і події, нематеріальні культурні ресурси (фольклор, традиції, звичаї тощо), видатні персоналії, некомерційні організації та установи (які самі є культурним об'єктами, а також важливими чинниками налагодження культурного співробітництва), культурні індустрії. Використовуючи системний підхід до оцінки і капіталізації культурних надбань, вони можуть суттєво доповнити економічний ріст [18].

Фінансування соціокультурних проектів, створюють умови для економічного зростання: створенню робочих місць, промоція переваг регіону, створенню соціальних ресурсів, формують позитивний бренд регіонів.

Згідно з твердженням М.Портера, по відношенню до стратегії конкурентоспроможності на регіональному рівені, констатуємо, що для регіону належний рівень конкурентності може забезпечуватися за рахунок унікальної цінності; системи створення цінностей, яка відрізняється від інших конкурентів; визначених компромісів та вивчення спеціалізації регіону; дій, які узгоджуються між собою і взаємно підсилюють ефект; постійності позиціонування [19, с.43]. Згідно з таким твердженням просування транскордонного регіону повинне ґрунтуватися на таких унікальних цінностях, які забезпечуватимуть позитивний імідж, впізнаваність бренду території та

сприятимуть її економічному культурному, екологічному, соціальному розвитку. Здебільшого саме культурні фактори забезпечують сутність бренду транскордоння, а тому виявлення нових та унікальних культурних ресурсів, які є спільними для учасників транскордонного регіону та їх популяризація забезпечить створення позитивного, впізнаваного бренду регіону; розвитку культурного туризму, який є основним напрямком у розвитку туризму, так як дозволяє не лише акумулювати то приумножити потенціал культурних ресурсів, переваги на ринку туристичних послуг, але привабити платоспроможного, інтелектуально розвиненого туриста, що мінімізує трансакційні видатки туристичної галузі, забезпечити високий рівень економічної безпеки туристичного бізнесу. – сприяння інноваційному розвитку.

Культура - середовище розвитку творчого потенціалу, тому безпосередньо впливає на капіталізацію творчого потенціалу, системи цінностей, а також освіта є середовищем формування наукових, технічних, мистецьких, соціальноекономічних інновацій, що сприяє підвищенню інноваційного потенціалу транскордонного регіону, а також капіталізації людського потенціалу – розвитку ринку культурного продукту. Крім розвитку творчих індустрій, культура має вагомий вплив на формування та розвиток ринку культурного продукту. Так, досвід розвинених країн засвідчує, що збільшення обсягу вивчення культурологічних дисциплін на 20 % у межах шкільної та позашкільної освіти зумовлює інтенсифікацію споживання культурного продукту у 1,5-2,0 рази.

Також розвиток культури істотно впливає не лише на кількісні показники розвитку культурного продукту, але і якісні. Підвищення рівня культурного розвитку сприяє збільшенню пропозиції високоякісного культурного продукту, зростання експорту творчих індустрій.

Формування соціального капіталу передбачає налагодження міжлюдських контактів, системних зв'язків є основоположним чинником налагодження співробітництва, формування довіри та активізації транскордонного співробітництва у всіх сферах.

Висновки до розділу 2.

Аналіз описаних у дослідженні проблем у сфері управління, фінансування та охорони пам'яток культурно- історичної спадщини у розрізі транскордонної співпраці дозволяє вийти на такі ключеві питання (policy issues) і напрями впровадження політик:

1. Відсутність баз даних. Вивчення стану справ у сфері управління та охороною культурно- історичної спадщини в рамках програм та проектів транскордонного співробітництва визначив наступну проблему: відсутність систематизованої інформації про кількість, стан і зміни стну пам'яток охорони культурно- історичної спадщини в контексті транскордонного співробітництва в Україні. Відповідно, вирішенням висвітлених проблем слід розпочати на рівні Міністерства культури в таких напрямках:

- якнайшвидший запуск прозорої процедури обліку пам'яток МКС;
- доповнення майбутнього реєстру інформацією про стан пам'яток охорони культурно - історичної спадщини особливо в регіонах охоплених дією програм транскордонного співробітництва;
- розподіл сфер відповідальності за стан збереження та охорони культурно- історичної пам'яток в на різних рівнях виконавчої влади;
- переведення статистичних даних щодо стану охорони культурно- історичної спадщини у формат відкритих даних та на загальнодоступний рівень.

Міністерству культури України необхідно активізувати процес переходу до систем електронного обліку, при цьому підвищити рівень доступності до цих даних. Цей процесу слід в першу чергу розпочати серед кола осіб, які будуть брати участь у подальшій роботі з даними реєстрами. Також необхідно розширити кількість учасників роботи з реєстрами, аби знизити рівень бюрократизованості процесу. Щоб досягти поставленої мети необхідно або делегування повноважння місцевим органам влади, або створити додаткові структурні інституції на рівні Міністерства культури України. Але важливо

уникнути дублювання функцій та конфлікту підпорядкування як на рівні міністерства, так і місцевому рівні.

2. Не існує інструментів реформування. Концепція яку пропонує Міністерство культури України, у сфері державної політики реформування механізмів охорони нерухомої КС дає загальне розуміння про доволі невелику кількість інструментів та механізмів для покращення управління та збереження КС, проте:

- показані інструменти не є взаємопов'язаними;
- інструменти не зміцнюють роль місцевих органів управління КС, що повинно відбуватися в умовах децентралізації;
- інструменти не дають уніфікованих по всій Україні чи Євросоюзу рекомендацій задля створення стратегії і політики у сфері охорони культурно-історичної спадщини в контексті програм та механізмів транскордонного співробітництва у регіонах;
- За перший квартал 2019 року публічна інформація про стан реалізації концепції є не повною при тому, що стартовий етап припадає на 2018–2020 роки;
- недостатньо висвітленим залишається демонстрація проміжних результатів, інформація про виконавців, їх ролі та обранні шляхів поставлених цілей реалізації;
- відсутня вироблена та стала стратегія для втілення. Для вирішення цих проблем Міністерству слід спільно з органами місцевої влади створити та впровадити широку інформаційну кампанію з реалізації та залучення громадськості до процесів збереження МКС. На першому етапі слід розробити детальний план впровадження концепції за участю ключових зацікавлених сторін у сфері охорони КС та провести публічні обговорення серед громадськості та спеціалізованих комісій з Міністерства культури України.

Дослідження джерел та моделей фінансування в галузі охорони культурно-історичної спадщини у розрізі програм транскордонного

співробітництва свідчить про суттєве переважання бюджетних грошей через обласні та районні, місцеві програми, ДФРР, що призводить до низки проблем:

- хоча бюджетні програми відкривають можливості для залучати коштів від різних бюджетів, а також партнерів, у більшості випадків фінансування таких проектів є однотипними і не поєднують різні фінансові вливання (монобюджетність);

- розрізненність та відсутність узгодженості у фінансуванні охорони культурно- історичної спадщини в контексті проєктів транскордонного співробітництва з різних бюджетів (район, область, ДФРР), відсутність системних довго- і середньострокових стратегій та спільних пріоритетів, напрямів фінансування (бюджетна неузгодженість);

- відсутність чітких критеріїв по підбору пам'яток охорони культурно- історичної спадщини які потрапляють під програми фінансування бюджетних програм (точковість);

- відсутність публічного проміжного і підсумкового звітування за використання коштів і виконанням робіт, надається здебільшого короткий звіт з публікацією на офіційному сайті, та пояснення розривів між плановими і фактичними показниками з цього впливає проблема непрозорості;

- не проводиться розрахунок економічної, соціальної чи іншої ефективності витрат, через це виникає проблема нерационального використання коштів.

Вирішити ці проблеми можуть обласні та місцеві органи влади шляхом обліку й нанесення на карти існуючих та потенційних донорів у сфері охорони культурно- історичної спадщини у розрізі програм транскордонної співпраці в регіоні для активного їх залучення до бюджетних програм відновлення і збереження КС. Міністерству культури та Міністерству регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ (відповідальному за ДФРР) тому необхідно створити уніфіковані критерії відбору пам'яток (за станом, статусом, власністю, цінністю, економічною цінністю і т.д.) відповідно до бюджетних програм. Усі учасники процесів управління у сфері охорони культурно- історичної спадщини

в галузі транскордонної співпраці можуть створити маркери ефективності проектів фінансування з охорони культурно- історичної спадщини в програмах та проектах транскордонного співробітництва, а також визначальні напрями фінансування збереження охорони культурно- історичної спадщини в розрізі транскордонного співробітництва у середньостроковій перспективі з обласного, районного чи місцевого бюджетів, допоможе комбінувати різні джерела надходжень залежно від того, проект є «м'яким» (орієнтований на розробку проектної документації, промоцію і популяризацію охорони культурно- історичної спадщини в контексті транскордонного співробітництва, її дослідження тощо) чи «твердим» (капітальні ремонти, реставрація, перебудова тощо).

4. Недостатнє залучення приватного сектору та громадських ініціатив. Використання інвестиційних моделей має довгу історію вдалих прикладів за кордоном, тоді як в нашій країні ефективність даного підходу є доволі спірною, адже переважають негативні приклади.

Головні проблемами:

- болюче питання концесії пам'яток, багато юридичної плутанини у критеріях відбору концесіонерів та фінансової спроможності таких об'єктів, процедури анулювання договорів, типів відповідальності за порушення тощо);

- нерегульована правова база стосовно прав та обов'язків сторін при передачі пам'яток у приватну власність, відсутня процедура надання доступу до пам'ятки, яка перебуває у приватній власності, так як власники часто забороняють доступ до неї, тому неможливо оцінити вплив на стан чи збереження пам'ятки;

- місцевої влада не надає мотивації стосовно концесії та приватизації пам'яток охорони культурно- історичної спадщини, а також часто чинить опір, іноді підтримує негативні публічні заяви щодо приватного володіння пам'ятками з боку окремих істориків та інститутів громадянського суспільства.

Описані проблеми потребують їх вирішення на рівні Міністерства культури, саме напрацювання нормативно-правових актів, які регулюють

концесії, приватизації і т.д. (закони України «Про охорону культурної спадщини», «Про державно-приватне партнерство», «Про приватизацію державного і комунального майна», Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Методики грошової оцінки пам'яток» та ін.). Місцеві органи влади повинні створити різні моделі ДПП у фінансуванні охорони культурно- історичної, а також поширювати успішний досвід закордонних практик ДПП у фінансуванні охорони культурно- історичної спадщини в контексті транскордонного співробітництва серед громадськості та потенційних донорів.

5. Відсутність в Україні успішної практики застосування кредитних коштів для фінансування проєктів охорони культурно- історичної спадщини в рамках програм транскордонного співробітництва. Така ситуація не дає змоги розвивати економічний потенціал об'єктів та нівелює можливості залучення коштів з банківської сфери. Досвід відомого прикладу надання іпотечного кредиту для купівлі будівлі-пам'ятки (слід зазначити що цей приклад єдиний) охорони культурно- історичної спадщини в рамках транскордонного співробітництва виділяв наступні проблеми:

- єдині типові процедури по кредитуванню саме для операцій з КС;
- відсутність механізмів надання гарантій для кредитування операцій з КС;
- відсутність розуміння та зацікавленості як з боку фінансових інституцій, так і від потенційних позичальників, органів місцевої влади (як можливих поручителів) для застосування кредитних інструментів фінансування охорони культурно- історичної спадщини в контексті транскордонного співробітництва.

ВИСНОВКИ

На мою думку, данне дослідження можна підсумувати, сьогодні в Україні є розвинена нормативно-правова база для розвитку транскордонного співробітництва у сфері культури та збереження історичної спадщини. Попри це, важлива роль культури, а також нові напрями налагодження економічного потенціалу культурних ресурсів визначені у програмних документах недостатньо. Протягом останніх років транскордонне співробітництво у сфері культури у західних регіонах України, які входять до єврорегіонів, активно розвивається завдяки програмам та проектам, що фінансуються за сприяння Європейським союзом.

Вважаємо, що провідна роль культурного співробітництва в рамках транскордонної співпраці полягає у наступному:

- культура надає можливості для ефективного розвитку інституційних основ (як формальних, так і неформальних механізмів), особливо на місцевому рівні; – культура є важливим фактором для налагодження порозуміння населення транскордонних територій та створення перспектив для налагодження співробітництва в інших сферах;

- спорідненість мов, спільна історико-культурна спадщина, єдині інтереси культурного розвитку є вагомим чинником та запорукою створення транскордонних об'єднань, у тому числі єврорегіонів;

- ефективне культурне співробітництво допомагає сформувати систему збереження, захисту та оптимального використання культурних ресурсів територій, забезпечує та спрощує доступ до спільної історико-культурної спадщини регіонів;

- культурне співробітництво між регіонами сприяє просуванню у світі національних, регіональних надбань через систему регіонального маркетингу, яка часто використовує культурні об'єкти як туристичну атракцію територій;

- розвиток культури та підвищення добробуту населення дозволяє створити сприятливе середовище для проживання людей в межах даного

регіону (навколишнє середовище, створення творчих територій, всесторонній розвиток соціокультурної сфери, налагодження спільних освітніх, інформаційних мереж тощо), що забезпечує накопичення та ефективне використання людського потенціалу, підвищення рівня якості життя, зростання туристичної привабливості територій;

– різного роду соціокультурні проекти створюють умови для збереження національної ідентичності емігрантами, у т.ч. діаспорою, на прикордонних територіях;

– культурне співробітництво стимулює реалізацію спільних проектів щодо розвитку підприємництва у сфері творчих індустрій;

– розвинена культурна інфраструктура сприяє розвитку закладів, які є середовищем гуманітарного розвитку громад, зокрема церковних об'єднань, шкіл, освітніх закладів, культурних асоціацій, бібліотек, музеїв тощо;

– забезпечує рівні можливості та всесторонні знання про культуру сусідньої країни, що є її складовою транскордонного регіонального розвитку та передумовою для комунікації;

– ефективна політика в культурній сфері, а також проекти в рамках програм транскордонного співробітництва забезпечує формування культурних і творчих ресурсів транскордонних областей, сприяє формуванню руху за збереження культурного різноманіття, підвищення культурної толерантності населення і загалом формування культурної основи розвитку транскордонних регіонів.

Ефективна співпраця в галузі культури, створення спільного культурного простору транскордонних територій стимулює утворення спільної інституційної бази і є сьогодні головним пріоритетом транскордонного співробітництва європейських країн.

Кількість проектів та програм, орієнтованих на культурне співробітництво, щороку зростає, що засвідчує необхідність створення культурної основи євроінтеграції України. На сучасному етапі доцільно переглянути та доповнити існуючі угоди транскордонного співробітництва,

програмні документи розвитку єврорегіонів, передбачивши необхідність активнішого розвитку у сфері культурного співробітництва та реалізації спільних проектів у двох напрямках: – конвергенція системи цінностей регіонів-учасників транскордонних об'єднань та їх орієнтування на визнані в ЄС пріоритети: демократію, розвиток громадянського суспільства, сталий розвиток, примат безпеки людини; – виявлення та капіталізація культурного потенціалу транскордонних регіонів шляхом розвитку творчих індустрій., культурного туризму, активізації потенціалу культурних ресурсів., підвищення ефективності брендингу територій, сприяння інноваційному розвитку, формування соціального капіталу.

На думку української дослідниці Н. Черниш, сьогодні слід виокремити низку методологічних положень, які стосуються соціологічного вивчення проблематики транскордонних взаємодій. По-перше, соціологія транскордонних процесів є одним із найновіших елементів соціологічного теоретизування і практики проведення соціологічних досліджень, яка зробила перші кроки лише у середині – наприкінці ХХ ст. По-друге, соціологічне вивчення транскордонних процесів не обмежується якоюсь однією сферою суспільства чи галуззю життєдіяльності, а охоплює фактично всі сторони існування особистості, тієї чи іншої соціальної групи, того чи іншого суспільства або й людства у цілому. Це закладає основи для широкої міждисциплінарної теоретико-методологічної та методичної інтеграції.

У центрі сучасних теоретичних концепцій кордонів та транскордонних процесів є теорія світової системи, висунута соціологом Іммануїлом Валлерстайном на початку 70-х рр. минулого століття у спробі пояснити сутність і процеси капіталізму, індустріальної революції та комплексу взаємозалежностей між країнами з різним рівнем достатку. Ключовим положенням теорії світової системи є теза про те, що світова економіка повинна вивчатися як єдине ціле. Особливості такого підходу в дослідженнях кордону і транскордонних взаємодій полягають у неухильному дотриманні двох

когнітивних принципів: 1) принципу генетично-функціонального аналізу об'єкта; 2) принципу єдності теоретико-методологічного та емпіричного рівнів дослідження.

Процеси транскордонної взаємодії ширші від міждержавних взаємовідносин за своїм змістом, оскільки охоплюють не тільки широкий спектр суб'єктної й інституційної взаємодії через кордон (що становить зміст міжнародних відносин), але й значну кількість природних транскордонних явищ – перетікання, обміну водних і повітряних ресурсів, міграції тварин тощо. Звичайно ж, транскордонні процеси ширші за змістом, порівняно з міждержавними формами взаємовідносин, суб'єктами яких є тільки державні інституції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Артёмов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник у 2 кн. І.В.Артёмов.— Ужгород: Ліра, 2018. — Кн.1. — С.195-198.
2. Горблюк Р., Демченко В., Пелещак І. Узагальнення світового досвіду розвитку транскордонних кластерів.//Звіт НДР «Розробка регіональної стратегії формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів». Наук. кер. д.е.н., проф. Н.Мікула. – Львів, 2018. – С.166.
3. Долішній М. Європейський досвід – у практику діяльності регіонів України // Зовнішньоекономічний кур'єр – 2019, – № 5-6. – С. 3-4.
4. Долішній М., Беленький П., Мікула Н. Транскордонне співробітництво та спеціальні економічні зони // Мат. міжн. конф. «Проблеми створення та управління в ВЕЗ». – Чернівці, квітень 2016.
5. Долішній М., Демченко В., Мікула Н. Концептуальні підходи до створення польсько-українського євро регіону «Сян» на основі узагальнення досвіду євро регіонів на західному кордоні Польщі // Регіональна економіка. – 2017. – №1. – С. 69-82.
6. Долішній М., Писаренко С. Регіональні проблеми розвитку транскордонного співробітництва // Мат. міжн. наук. конф. «Проблеми співробітництва прикордонних областей України та Польщі». – Київ, Варшава. – 2017. – С.180-187.
7. Кіш Є. Коментар. Вплив розширення Євросоюзу на соціально-економічний розвиток та прикордонну співпрацю України з сусідніми державами. Мінімізація негативних наслідків введення візового режиму. /Є.Кіш// Безпосереднє сусідство України з ЄС: закриті кордони чи нові імпульси до співпраці? – Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2018. – С.80.
8. Конвенція «По охороні і використанню транскордонних водотоків і міжнародних озер» // Бюлетень ЄЕК ООН. Женева.

9. Конвенція «Про комбіновані перевезення і інші угоди, що регулюють відносини в цій сфері» // Бюлетень ЄЕК ООН. Женева.
10. Конвенція «Про оцінку впливу на оточуюче середовище в транскордонному контексті» // Бюлетень ЄЕК ООН. Женева.
11. Конвенція «Про транскордонне забруднення повітря на великі віддалі» // Бюлетень ЄЕК ООН. Женева.
12. Конвенція «Про транскордонний вплив промислових аварій» // Бюлетень ЄЕК ООН. Женева.
13. Конвенція «Покращення прикордонного співробітництва корпорацій і товариств в зоні». // Бюлетень ЄЕК ООН. Женева.
14. Конгрес місцевих і регіональних органів влади Європи: Рекомендація 34 (1997) до Проекту Європейської хартії регіонального самоврядування від 5 червня 1997 р.
15. Концепція державної регіональної політики в Україні, схвалена на засіданні Кабінету Міністрів України 2 липня 2008 р. (протокол № 32).
16. Концепція міжрегіонального та прикордонного співробітництва державучасниць СНД (Астана, 15 вересня 2004 р.).
17. Концепція міжрегіонального і прикордонного співробітництва державучасниць СНД, затвердженої рішенням Ради голів Урядів СНД від 15 вересня 2004 р.
18. Кравців В.С. Туризм в Україні: стан та шляхи активізації // Зовнішньоекономічний кур'єр. – 2000. – № 7-8. – С 9-10.
19. Куйбіда В.С., Іщенко О.М., Ткачук А.Ф., Толкованов В.В. Нова державна регіональна політика в Україні. Збірник. – Київ: Крамар, 2019. – 232 с.
20. Куйбіда В.С., Негода В.А., Толкованов В.В. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав – членів Ради Європи. Збірник. – Київ: Крамар, 2009. – 170 с.

21. Кутуєв П. Соціологія та ідеологія в соціологічному дискурсі: випадок Андре Гундера Франка. Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. 2003. Вип. 24. С. 146-158.
22. Мітряєва С.І. Коментар. Вплив розширення Євросоюзу на соціально-економічний розвиток та прикордонну співпрацю України з сусідніми державами. Мінімізація негативних наслідків введення візового режиму /С.І.Мітряєва// Безпосереднє сусідство України з ЄС: закриті кордони чи нові імпульси до співпраці?– Ужгород: Видво В.Падяка, 2002. – С. 72-75.
23. Устич С. І. Методологія системного дослідження транскордонних процесів та її соціальна імплементація: монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. 352 с.
24. Хомра О.У. Трансформація прикордонного режиму західних сусідів України у зв'язку з їх вступом до ЄС: наслідки для України /О.У.Хомра// Стратегічна панорама: щоквартальний науково-практичний журнал РНБО України. – 2004. – №4. – С.121.
25. Черниш Н. Місце соціології транскордонних процесів у структурі соціологічного знання. Геополітика України: історія і сучасність : спецвипуск збірника наукових праць / ред. кол. І. В. Артьомов. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2014. № Вип. 2 (13). С. 20–30
26. Simmel G. Der Raum und die rumliche Ordnung der Gesellschaft. Soziologie. Untersuchungen hber die Formen der Gesellschaft. Leipzig: Duncker & Humblot, 1908. S. 615
27. Soja E.W. Thirdspace. Journeys to Los Angeles and Other Real and imagined Places. Cambridge-Oxford: Blackwell Publishers, 1996. P. 74–78.
28. Історична та етнографічна спадщина – частина сталого розвитку туризму на Буковині: <http://heritage-ua-ro.org/index.php> 3. Історичні міста України: багатство спадщини і пріоритети розвитку:

- <https://rm.coe.int/16806a3772> 4. Корона князів Острозьких:
<http://ostrogski.com/>
- 29.Муниципальний розвиток та оновлення старої частини міста Львова:
https://www.giz.de/en/downloads/giz2016_ua_Kommunalentwicklung_Altstadtsanierung_Lviv.pdf
- 30.Посольський Фонд США зі збереження культурної спадщини:
https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/2017/08/AFSP_UKR_2017.pdf
- 31.Програма «Зміни в регіоні» (RITA): <http://programrita.org/ua/about/>.
- 32.ПРОГРАМА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПОЛЬЩА – БІЛОРУСЬ – УКРАЇНА 2007–2013 рр.: http://www.pl-by-ua.eu/upload/ua/PL-BY-UA_ukr.pdf
- 33.ПРОГРАМА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПОЛЬЩА – БІЛОРУСЬ – УКРАЇНА 2014–2020 рр.:
https://www.pbu2020.eu/files/uploads/JOP_UA_update%2005.12.2018_01.pdf
- 34.Проект «Будівля обласної філармонії у м. Запоріжжя – реконструкція»:
<http://dfrr.minregion.gov.ua/Project-annotation-full?PROJT=12976>
- 35.Проект «Будівництво експозиційно-виставкового залу на території хати-садиби Василя Стефаника в с. Русів, Снятинського району»:
<http://dfrr.minregion.gov.ua/Project-annotation?PROJT=18326>
- 36.Проект «Реставрація пам'ятки архітектури та містобудування місцевого значення 1912 р. ох. №213-М по вул. Грушевського, 2 в м. Вінниці»:
<http://dfrr.minregion.gov.ua/Project-annotation?PROJT=18137>
- 37.Проект «Реставрація Полтавської обласної філармонії по вул. Гоголя, 10 в м. Полтава (будинок колишньої хоральної синагоги)»:
<http://dfrr.minregion.gov.ua/Projectannotation-full?PROJT=9478>
- 38.Проект «Реставрація та пристосування пам'ятки архітектури комплексу споруд «Поштова станція»:
<http://dfrr.minregion.gov.ua/Project-annotationfull?PROJT=15833>

39. Промоція спільної культурно-історичної спадщини Польщі та України – Фортеці Перемишль: <http://www.pl-by-ua.eu/contract.php?id=108>
40. Скарби прикордоння – збереження культурної спадщини: <http://www.pl-by-ua.eu/contract.php?id=117>
41. Спільна промоція туристичних можливостей та культурно-історичної спадщини Львівської області, Підкарпатського і Люблінського воєводств: <http://www.pl-byua.eu/contract.php?id=107>
42. Стратегія транскордонного співробітництва Люблінського воєводства, Львівської області, Волинської області та Брестської області на 2014–2020 рр.: <http://euroregionkarpaty.com.ua/>
43. Український культурний фонд: <https://ucf.in.ua/about> 53
44. Чим живуть замки?: http://zamky.starkonnb.info/?fbclid=IwAR1RPwndr3s2hyZSuofrYarTV_kRDrYX498EWieWtVwRUKеEKK2s8lQYgoo
45. Шляхами штетлів. Об'єкти єврейської культурної спадщини в транскордонному туризмі: <http://shtetlroutes.eu/uk/about-us/>
46. Culture Bridges: <http://culturebridges.eu/>
47. Cross-border Centers for Dialogue of Cultures Poland-Belarus-Ukraine: <https://www.pbu2020.eu/pl/projects2020/8>
48. Cross-border pilgrimage route as an instrument of promotion common cultural and historical heritage on the Ukrainian-Polish border areas: <https://www.pbu2020.eu/pl/projects2020/26>
49. Fundacja Dziedzictwa Kulturowego: http://www.dziedzictwo.org/O_nas 2
50. GIZ: <https://www.giz.de/en/aboutgiz/profile.html>
51. New life of the old city: revitalization of monuments of historical and cultural heritage of Lutsk and Lublin: <https://www.pbu2020.eu/pl/projects2020/55>
52. Starting centers of work with the youth in Miejsce Piastowe and Skole – cultural and historical heritage of Rzeszow–Lviv regions as the foundation of: <https://www.pbu2020.eu/pl/projects2020/16> 2

53. The twin monasteries: Wegrow and Rava Ruska - using the potential of the heritage of Reformati Order for development of tourism and socio-cultural life: <https://www.pbu2020.eu/pl/projects2020/18>
54. The World of Carpathian Rosettes – Activities for preserving the cultural uniqueness of the Carpathians: <https://www.pbu2020.eu/pl/projects2020/11>
55. Visegrad Fund: <https://www.visegradfund.org/about-us/the-fund/>